

BEKECS TÖRTÉNETE

KÉSZÍTETTE: FALUSSY JÓZSEF

A HEGYALJA PEREMÉN

(Bekecs története)

I. Földrajzi bevezető

Bekecs Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (a történelmi Zemplén vármegye déli részén), az Alföld és az Északi-Középhegység találkozásának vonalán fekszik. Közelebből három kisebb tájegység találkozik itt össze, mindháromnak a "végvidéken", peremén található település.

Határolják: keletről Szerencs városa, dél felől Prügy és Taktaszada, nyugatról Legyesbénye, észak felől pedig Monok községek.

A látóhatárt nyugaton a "megyaszói part" zárja le, északon a szerencsi, monoki erdő, keletre a szerencsi Árpád-hegy, Aranka-tető és a Fekete-hegy látszik. Dél felé az alföldies táj teljesen nyílt a Takta folyó irányába. A határban ez a nagyobb folyó kb. 7-8 km-re Bekecstől.

Taktaközről Szirmai Antal a következőképpen ír:

"A Tiszától Tokajon alul mintegy ezer lépésnyire Ladány fele egy negyedik ér származik, és miután két eret felveszi, Taktának neveztetik. Ez Lucz felett torlódik vissza, folytonos medre van Harkánynál és Szadánál, Zombor és Tarcal felé, és táplálva a Szántó mezővárostól Golop és Ond falvak mellett, valamint a Szerencs mezővárostól és Bekecs községnél lévő kénes forrásból bejövő patakokkal, amelyek Ondi patak, Kocsonta, Kocsi és Diktánynak neveztetnek"

1950-51-ig Bekecs részét képezte Csillag-Harangod puszta is, a volt Andrássy uradalom egyik központja. Állásos csárdája a XIX. században híres hely volt. A pusztán keresztül folyó Harangod eret hajdan halban gazdag vízként emlegették.

Területük tengerszint feletti magassága 93-173 m közötti, egykori hordalékkúp síkság. A pleisztocén folyamán a Szerencs patak és a Zempléni hegységből érkező kisebb patakok építették hordalékkúpját.

Éghajlata mérsékelt meleg és mérsékelt száraz. Sok éves átlagban az abszolút maximum hőmérséklet 33,0-33,5°C között van. Az évi csapadéktömeg sok évi átlaga 620 mm. Leggyakoribb az északi-, északkeleti- és a délnyugati három szél irány.

A nem túl hő- és vízigényes szántóföldi kertészeti, és gyümölcskultúráknak megfelelő az éghajlat; Vízrajzilag vízgyűjtő területe 554 km². A Tiszához tartozik, Tokajtól a Sajó torkolatáig 54 km hosszan. Növényföldrajzi térbeosztása tekintetében az Alföld flóraidéke tiszántúli flórajárásba tartozik.

A sajátos táji adottságra jellemző, hogy a település a 37-es főútvonalról leágazó alacsonyabb rendű közúton jól megközelíthető. A közvetlen környéken országos regionális jelentőségű kultúrtörténeti emlékek, idegenforgalmi vonzerő (Szerencs XIII.sz.-i eredetű Rákóczi vár maradványai: Taktabáj, Rákóczi ház: Monok, Kossuth Lajos szülőháza) található.

Szirmai Antal említést tesz ritka ásványokról is Zemplén megyéről írt "helyrajzában". Elbeszélése szerint díszkövek, pl. kalcedon található Erdőbénye, Tolcsva, Mád, Bekecs határában. A falu lakossága hegyaljainak vallja, tartja magát. Hegyaljainak és odatartozónak.

Ám ez sem történelmileg, sem földrajzilag nem volt ilyen egyértelmű. Hosszú évszázadok alatt alakult ki, változott meg és véglegesült a pontos, körülhatárolható terület, amit ma Tokaj-Hegyaljának nevezünk.

Talán kevesebbek által ismert, hogy Mátyás királyunk reneszánsz udvarában még nem tokajit ittak, világhírnévre ez a bor, ez a szőlőtermő terület csak a XVI. sz. második felétől tett szert. A Hegyalja területi elhelyezkedéséről a legpontosabb s egyben a legautentikusabb XVIII. századi forrásunk az 1737. évi királyi leírat, Tulajdonképpen először történt meg a Tokaj-Hegyalja hivatalos zárt termőtájjá rögzítése.

Ebben azonban hiába keressük Szerencs mezővárosát és a körülötte fekvő falvak egy részét, mert nem említetnek. Ugyan Szerencs a XVIII. században többször kérvényezte szőlőtermelését, annak minőségét tekintve, tekintsék hegyaljai településnek. A vármegye ezt azonban mindannyiszor elutasította. Ti. Mária Terézia 1770-es rendelete értelmében a hegyaljai szőlősgazdák aszúszőlőből nem tartoztak dézsmát adni. A Hegyaljához való csatolás így Szerencsen és környékén jelentős gazdasági haszontól fosztotta volna meg a földesurakat, akik így ezt minden eszközzel megakadályozták.

II. A község rövid története

Bekecs nevével először az 1067. évi százdi apátság alapító levelében találkozunk, amikor említi a "Terra Bekech" környékén felfakadó sós hévvizeket. A Bogát-Radvány nemzetségből sarjadó Beke család származott a községből. 1405-ben a Cseleiek és Dobaiak nevével találkozunk, 1479-ben pedig a Kőszegi család birtokos Bekecsen.

A falut a következő századokban sok csapás érte. "A község két ízben teljesen elpusztult: először a török világban, másodsor pedig a kurucz világban, amikor a sok háborúskodás és sanyargatás következtében mindössze két háza maradt meg"

Dr. Borovszki Samu: Magyarország vármegyéi és városai

Az 1700-as évek elejétől a község az Andrássy család birtoka, majd Széchenyi Pál és Aladár tulajdonába került. Magyarország helységnévtára (1926) adatai szerint a településhez tartozott Rosszmalom, Major és őrházak valamint Csillagharangod tanya.

Községünk a két világháború között a legyesbényei körjegyzőséghez, 1950-től pedig Szerencs Nagyközségi Tanácshoz tartozott. Közigazgatásilag önállóvá 1958- tól vált.

Tanácselnökei: Huszti István, Angyal László és Tóth István

Polgármestere 1991-től Tóth István

1. Földrajzi bevezető

Bekecs és Legyesbénye községek ma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a /történelmi Zemplén vármegye déli részén/ az Alföld és az Északi-középhegység találkozásának vonalán fekszenek. Közelebről három kisebb tájegység találkozik itt össze. A Hegyalja, Harangod-vidéke és a Taktaköz. Mindháromnak a "végvidéken", peremén található e két település. Határolják: keletről Szerencs városa, dél felől Prügy és Taktaszada, nyugatról Megyaszó, észak felől pedig Monok községek.

A látóhatárt nyugaton a "megyaszói part" zárja le, északon a szerencsi-monoki erdő. Keletre a szerencsi Árpád-hegy, Aranka-tető és a Fekete-hegy látszik. Dél felé az alföldies táj teljesen nyílt a Takta folyó felé. A határban ez a "nagyobb folyó", kb. 7-8 km-re Bekecstől.

A Taktaközről Szirmay Antal a következőképpen ír:

"A Tiszától Tokajon alul, mintegy ezer lépésnyire Ladány felett egy negyedik ér származik, és miután két eret felveszi Taktának neveztetik. Ez Lucz felett torlódik vissza, folytonos medre van Harkálnál és Szadánál Zombor és Tarcal felé és táplálva a Szántó mezővárostól Golop és Ond falvak mellett, valamint a Szerencs mezővárostól és Bekecs községnél levő kénés forrásból lejövvő patakokkal, amelyek Ondi-patak, Kocsonta, Kocsi és Diktánynak neveztetnek..."

1950/51-ig Bekecs részét képezte Csillag-Harangod pusztája is, a volt Andrássy uradalom egyik központja. Ez közigazgatásilag 1876-ig Szabolcs vármegyéhez tartozott.

Állásos csárdája a XIX. században híres hely volt. A pusztán keresztül folyó Harangod-eret hajdan halban gazdag vízként emlegették.

E települések - Bekecs, Legyesbénye - Magyarország táj kataszterében a Taktaköz kistájának északi részén helyezkednek el.

Területhasznosítás szempontjából a megoszlás a következő

/1991-92-es	állapot ²				
<u>Bekecs :</u>				<u>Legyesbénye :</u>	
szántó	1.745 ha	2.813	m ²	1.117 ha	2.188 m ²
kert	102 ha	4.489	m ²	130 ha	7.117 m ²
gyümölcsös	2 ha	6.745	m ²	5 ha	9.941 m ²
szőlő	19 ha	6.952	m ²	39 ha	3.391 m ²
gyep	443 ha	4.106	m ²	554 ha	6.548 m ²
erdő	63 ha	3.142	m ²	60 ha	1.603 m ²
nádas	44 ha	4.590	m ²	-	-
egyéb	590 ha	3.252	m ²	122 ha	9.542 m ²

A terület tengerszint feletti magassága 93-173 m közötti, egykori hordalékkúp síkság. A pleisztocén folyamán a Szerencs-patak és a Zempléni-hegységből érkező kisebb patakok építették hordalékkúpját. A pleisztocén végén a terület vékony, homokos lösz, löszös homok takarót kapott. A holocénben 6-10 m-t is elérő vastagságban öntésiszap, agyag, homok, lösziszap képződött. Éghajlata mérsékelten meleg és mérsékelten száraz. Sokéves átlagban az abszolút maximum hőmérséklet 33,0-33,5 között van. Az évi csapadéktömeg sokévi átlaga 620 mm.

Leggyakoribb az Északi, Északkeleti és a Délnyugati három szélirány. A nem túl hő- és vízigényes szántóföldi, kertészeti- és gyümölcskultúráknak megfelelő az éghajlat. Vízrajzilag vízgyűjtő területe 554 km², a Tiszához tartozik, Tokajtól a Sajó torkolatig 54 km hosszán. A Takta-csatorna a fő vízgyűjtő /62 km/, amely a Szerencs-patak /36 km/, folytatása Szerencs alatt. Bár több kisebb patak található rajta, mindezek ellenére inkább száraz, vízhiányos a terület.

Növényföldrajzi térbeosztása tekintetében az Alföld flóraidéke tiszántúli flórajárásába tartozik. Jellegzetesebb potenciális erdőtársulások a bokorfüzesek, a fűz- nyár- és égerligetek. Az erdőgazdálkodással hasznosított területeket lág- és keménylombos erdők díszítik. Mezőgazdasági kultúrái a búza, a rozs és a cukorrépa, valamint a szőlő.

Talajjellemzők: Leggyakoribb kiterjedésű a löszös üledéken képződött, agyag fizikai féleségű réti talajok. Kémhatásuk erősen savanyú. Északon nyirokszerű anyagok képződött barna földek nyúlnak be a réti talajok közé. A sajátos táji adottságokra jellemző, hogy a települések /Bekecs, Legyesbénye/ a 37-es főútvonalról leágazó alacsonyabbrendű közúton jól megközelíthetők. A közvetlen környéken országos regionális jelentőségű kultúrtörténeti emlékek, idegenforgalmi vonzerők /Szerencs, XIII. századi eredetű Rákóczi vár maradványai; Taktabáj, Rákóczi ház; Monok, Kossuth Lajos szülőháza/ található. A Taktaköz után, következő kistájunk a Harangod-vidék. A Legyesbénye - Újcsanálos községektől délre, a Taktaharkány - Hernádnémeti községek vonaláig elnyúló sík, és a Megyaszó környéki dombos területeket e néven ismerik. Kicsit kibővítve, pontosítva ezt a meghatározást. A Szerencs-patak völgyétől nyugatra alacsony, neogén dombság /Szerencsi-dombság/ húzódik megsüllyedt romvulkánok lepusztult vagy kevésbé lepusztult roncsaival /például: Bekecsi-hegy, Legyesbényei-hegy/. Az Alföld vályoggal és lösszel fedett lejtővel /Harangod/ végződik. Tehát ez a dimbes-dombos, síksággal szelődülő terület képezi az átmenetet a sík- és hegyvidék közt. Földrajzi értelemben a - harmadik - tájegységünk a Zempléni-hegység, történelmi értelemben a Tokaj-Hegyalja. Természetesen nem "egy az egyben" fedik egymást. A Zempléni-hegység "tömege" a Bózsza és a Szerencs-patak völgye között található. Bonyolult felszínű, lepusztított lávatarakokkal, sztrátóvulkánok romjaival, egymásra folyt kvarcit takarókkal, szerkezeti röggel és medencékkel. Keleti peremén két kiemelkedő romvulkán van, a tokaji Nagy-hegy illetve a sátoraljaújhelyi hegycsoport. A hegység úgynevezett haszonanyagai: különféle ércek, útburkolók /tufa/, perlit, kálitrachnit, malomkő alapanyaga /riolit/ és kaolin. Szirmay Antal azonban említést tesz ritka ásványokról is Zemplén megyéről irt "helyrajzában". Elbeszélése szerint díszkövek például kalcedon, található Erdőbénye, Tolcsva, Mád, Bekecs határában. Üvegfényű opál /hyalith/ pedig Erdőhorváti, Erdőbénye, Bekecs, Legyesbénye, Bodrogkeresztúr, Tokaj hegyein. Tokaj-Hegyalja "körülhatárolása" - elgondolása szerint a következő: "A tokaji hegy után más bortermelő helyek következnek, amelyek a Hegyalja nevét viselik, amelyek Bod-rog-Keresztúr mezővárostól éjszak felé nyúlnak, de egyik részük nyugatnak tartva, lábaiknál Zombor, Mád, Tállya és Szántó mezővárosok, másik részük kelet felé húzódva, ezek alatt szakadatlan sorban Kisfalud, Szegi, Erdő-Bénye, Liszka, Tolcsva, Vámos-Ujfalu, Zsadány, Sára, Olaszi, Petrahó, Patak, Ardó mezővárosok és falvak fekszenek Sátorallya-Ujhelyig... Mind e hegyeket csak egy völgy választja a tokajitól: boraik egyenlőn híresek." "De idézzük tovább: "Ezeknek déli szomszédságában emelkedik a szerencsi hegy, amelyet a magyarok Pannónia szerencsés elfoglalásáról neveztek el; ... csekély közbeeső völgy választja amaztól, ez is bortermő, de termése már nem olyan." Leegyszerűsítve: "Incipit in Sátor, definit in Sátor." Azaz, a Tokaj-Hegyalja a Zemplén megyei sátoraljaújhelyi Sátor hegytől az abauji Sátor hegyig terjed. Joggal vetődhet fel a kérdés az olvasóban hol van akkor Bekecs, Legyesbénye? Mert tartozhat e két település és határa a földrajzi meghatározás szerint a Taktaközhez, lehet közel Harangod, de a lakosság "hegyaljainak" tartja, vallja magát. Hegyaljainak és odatartozónak. Ám történetileg nem volt ez ilyen egyértelmű. Hosszú évszázadok alatt alakult ki, változott meg és véglegesült a pontos körülhatárolható terület, amit ma Tokaj-Hegyaljának nevezünk. Talán kevesebbek által ismert, hogy Mátyás királyunk reneszánsz udvarában még nem tokajit ittak, világhírnévre ez a bor, ez a szőlőtermelő terület csak a XVI. század második felétől tett szert. 1641-ben tizenhárom település szőlőrendtartást készített a szőlőmunkák szabályozása végett: "Mi... Hegyaljai városok és falukban

levő úgy mint Tokajban, Tarczalon, Mádon, Tallyan, Zanton, Zomboron, Szerenczen, Ondon, Ratkan, Bennyen, Tolczvan, Liszkan, Kereszturban lakó Nemes és Polgari Rendek."

A Hegyalja területi elhelyezkedéséről a legpontosabb s egyben a legautentikusabb XVIII. századi forrásunk az 1737. évi királyi leirat: "Tállya, Golop, Rátka, Mád, Zombor, Ond, Liszka, Zsadány, Olaszi, Patak, Ujhely, Kistoronya, Tokaj, és azonkívül az Abauj vármegyebeli szőlőtermő Szántó és Horváti hegyén szüretelt borok azok, melyek a tokaji borok becsével és értékével bírtak..."

Tulajdonképpen először történt meg a Tokaj-Hegyalja hivatalos, zárt termőtájja történő rögzítése. A fentiekben tehát hiába keressük Szerencs mezővárosát és a körülötte fekvő falvak egy részét, mert nem említetnek. Ugyan Szerencs a XVIII. században többször kérvényezte, szőlőtermelését, annak minőségét tekintve, tekintsék hegyaljai településnek. A vármegye ezt azonban mindannyiszor elutasította. Tudni illik Mária Terézia 1770-es rendelete értelmében a hegyaljai szőlősgazdák asszuszlólból nem tartoztak dézsmát adni. A Hegyaljához való csatolás így Szerencsen és környékén jelentős gazdasági haszontól fosztotta volna meg a földesurakat, akik így ezt minden eszközzel akadályozták. A területileg szinte állandóan változó borvidék megnövekedése, a filoxera vész /1885-1901/ elmúltával történt meg. Az újjátelepített területhez sorolták a Szerencset, a mellette fekvő Monokot, Legyesbényét és Bekecsot. Innét Sátoraljaújhely felé haladva Makkoshotykát és a legészakibb Szőlőskét. /Ez utóbbi 1918-tól Csehszlovákiához tartozik./ 1907-ben Zemplén vármegye küldöttsége nyújtott át memorandumot a miniszterelnöknek, hogy a "Tokaj-Hegyalja zárt területté nyilváníttassék." Ez 1908-ban megtörténik, 34 község tartozott ide, ma 31. Ilyen hosszú történelmi időszakon és nehézségeken keresztül vezetett Bekecs, és Legyesbénye községek útja a hegyaljai közösségbe. Bár egyrészt büszkén vallják magukat idetartozónak, - ahogy ők ezt érzik - de azt is tudják, hogy valamikor még nem e tájhoz tartoztak. Minősítik maguk boraikat is: - "Jó bor terem Mádon Tarczalon, a mienk is hegyaljai." Vagy: "Van az én borom is olyan hegyaljai, mint a tállyai."

A harmincegy községet rímekbe foglalta Hegedűs Sándor /volt szőlészeti- és borászati felügyelő/ imígyen:

"Tokaj, Tarczal, Mád és Tállya,
Hegyaljának kies tája.
Szege, Keresztúr és Bénye,
E szép vidék éke, fénye.
Tolcsva, Liszka, Ladány, Vámos,
Festői szépségük bájos.
Olaszi, Halász és Patak,
Hegyei sok kincset adtak.
Majd meg Zombor és Kisfalud,
Királyfalva és Hercegkút.
Közben Horváti és Ardó,
A végeken Ujhely, Szántó.
Szerencs, Rátka, Ond és Golop,
Legyesbénye, Bekecs, Monok,
Egy külön hegy körülakva,
Kishegyaljánkat alkotja.
A felsorolt helységekben,
Jobbnál jobb minőségekben,
Terem már több századszorra:
A világnak legjobb bora."

Névmagyarázat, névalak, első említés

Községeink nevének egyértelműen elfogadható nyelvészeti magyarázata Kiss Lajos munkájában található. A Bekecs elnevezést pusztai személynévből keletkezett magyar névadásnak tartja, a Bekech személynévből eredezteti. Ennek alapjául szolgáló személynév a magyar Beke, s ennek cs-képzős származéka a település mai elnevezési formája. A faluban élő néphagyomány roppant egyszerűen magyarozza a névadást és két személy nevéhez kapcsolja. Mátyás király vagy Rákóczi Ferenc, mikor e tájékon időzött, a nagy melegben e jellegzetes ruhadarabját, bekecsét levette, s távozásakor itt felejtette. A lakók erről nevezték el településüket, s a továbbiakban ezt a nevet használták.

Legyesbénye névmagyarázata kissé problematikusabb. 1543-ban ugyan Legesbenye formában fordul elő, de az utólag Bénye magyarozatához a Pest megyei Monor közelében levő hasonló nevű szócikket ajánlja Kiss Lajos. Ezt pusztai személynévből keletkezett magyar névadásnak tartja. Az alapul szolgáló személynév a Benjáminnak lehet kicsinyítő - becéző

alakja. Bénye, egyébként Begna alakban az 1332-7-es pápai tizedjegyzékben szerepel. A Legyes előtag talán a magyar Leg személynévnek -es képzős származékából keletkezhetett, de valószínűbb a "rút, ocsmány" jelentéstartalma a "légy" főnévből adódóan.

Mindenesetre a legyesbényeiek: nem kutatták-kutatják falujuk nevének eredetét, és ennek magyarozatával foglalkozó néphagyomány nem lelhető fel közöttük. Bekecs első írásos említése nagyon korai. Az 1067-es, százdi apátság alapító oklevelében szerepel. A terület birtokosa Péter szabolcsi ispán. Az oklevélben a "terra Bekech" környékén fölfakadó sós vizokról /"salsatae aquae"/ történik említés. A víz minőségére, milyenségére utaló kifejezés nem pontos, tudni illik a bekecsi illetve szerencsi gyógyvizek /az Árpád-korban is/ inkább hévizek /"thermál"/ tehát kénes elnevezéssel illethetők. Jódtartalmúak, így gyógyvizek: innét a "szemviz" elnevezés is. A település neve a középkorban a későbbiekben is a "Bekech" alakban fordul elő. Település voltára a továbbiakban az Árpád-korban nincs határozott bizonyíték. A Beke személynévből eredeztethető Bekecsi család /a Bogát-Radvány nemzetségből/ egyébként a XIV. században létezett: 1. Nagy Lajos királyunk a falut a Bekecsi családdal rokon Monokyaknak adományozza 1366-ban. Legyesbénye az évszázadok hosszú során különféle változatú névalakokban szerepel. Elsőként az 1332-7-es pápai tizedlajstromok említik Begna vagy Begne néven. 1374-ben - az Aba nemzetség Bodrogkereszturi ága is birtokos a faluban - Eghazas Benye illetve Al-Felbenye elnevezésekben szerepel. Egyházas hely, templommal rendelkező, tehát nem jelentéktelen település. Eghazas Benyeként a XVI. századi dézsmaszámításokban is előfordul.

A XV. század elején, Zsigmond király 1428-as oklevelében az Al-Felbenye mellett pedig felbukkan a Mezőbenye alak is, ami XVIII. századi falupecséten is ugyanígy látható. Legyesbénye néven, alakban először 1552-ben találjuk. A falubeliek szerint a "régibénye" nem is a mai falu helyén volt, hanem lejjebb a síkságon, a ez a település csak a "törökör" után keletkezett.

Kultúrák, népek - régészeti emlékek

A két falu határa nemhogy gazdag, de még kisebb jelentőségű leletanyagot sem rejt. A közvetlen környéken a legismertebb kőkori lelőhely Szerencs határában, Mohos nevű határrészen, a Prügryre vezető főúttól nem messze található, "Földvárinak" nevezik. Ma már csak valószínűsíthető kör alakját - az öregek még emlékeznek rá - a kavicsbányászat tette tönkre. Szórványanyagai, pattintott kő, nyíl - és lándzsahegyek, kaparók meglehetősen sok helyütt megtalálhatók a környékbeli községek családjainál. Bekecsen - együtt - egy 9 darabból álló kiskollekció van: 7 darab pattintott nyílhegy, kaparó, 1 darab - feltehetően - halászhalóhoz használt gömbölyű kőnehezék, valamint egy későbbi időszakból származó 3 cm átmérőjű égetett agyagedény talp 1-1,5 cm-re felfele nyúló gömbölyödő oldalrészsel. Távolabbi környezetünkben a Gravetti-kultúra egyik legfontosabb északkelet-magyarországi lelőhelye Bodrogkeresztúron található. Az eszközkészlete, jó minőségű kőzet fajtából készült nagyméretű pengék, vésők, vakarók. Az itt lévő vadásztelep kora körülbelül: 28-27.000 év. A korai neolitikumban az Alföld és a hegyvidék találkozásánál az alföldi vonaldíszes kerámia csoportja kitűnő gazdasági forrásból élt. Ez az őslakosság Tokaj vidéki vulkánikus üvegből /obszidián/ tetszetős késpengéket készített, s ezzel cserekereskedelmet folytatott az időszámításunk előtti V. évezred végén. Felvéve ezzel a kapcsolatot a Körös-kultúra kapás földművelő, állattenyésztő népével.

Az időszámításunk előtti II. évezred elején, a középső bronzkorszakban Északkelet-Magyarországon, Szerencs a Tisza és Hernád között a füzesabonyi kultúra népe jelent meg.

Központjaik a névadó Füzesabony és Tiszafüred voltak. Fegyverük bronzból, ékszereik aranyból készültek gazdagon díszítve. A letelepült földművelő népesség közelebbi temetőit

Megyaszón, Hernádkakon tárták fel a régészek. A füzesabonyi csoportot időszámításunk előtt 15-14. században az Alpok vidékéről kiinduló nyugati irányú támadás érte és pusztította. Az időszámításunk előtti I. század a rómaiak behatolását hozta a Kárpát-medencébe, lásd: Pannónia, a mai Dunántúl területének meghódítása. Az I-II. század fordulóján pedig Dácia néven Erdély került közel 170 évre római fennhatóság alá. Mivel a római hódítások a Felső-Tisza vidékétől távol estek, esetünkben nyilvánvaló, hogy római település/ek/ nyomai környékünkön nem mutathatók ki. Azonban a kereskedelmi forgalom római szórvány pénzleletekben fellelhető. 1840-ben Megyaszó területén lévő bányákban /úgynevezett "Alsó-Bánya"/ római ezüstdénárokat találtak. A feljegyzések szerint ezek Szücs Lajos, akkori református tanító birtokába kerültek. Ezek a dénárok Vespasiánus római császár /időszámításunk Ke. 69-79./ uralkodása ideje alatt veretettek. A népvándorláskor nagy viharai Attila hunjainak, s a különböző germán népek ittléte és pusztításai után, a VI.

században egy egész Kárpát-medencére, sőt időnként jóval azon túlra is kiterjedő hatalmas állam alakult ki, az Avar Birodalom.

Megszállták: az Alföld síkságait, a Dunántúl dombjait és az úgynevezett peremvidékekről a hegyekből lezúduló folyók völgyeit. A korai avarkor leletanyaga /567-670/ a Felső-Tisza vidékén Tiszabercel, Tiszadada, stb. települések határában a késői avarkoré /670-805/ Tiszadob, Bócs, Edelény közelében fekvő temetőkben mutatható ki. A késő avarkort nemcsak az új avar népesség beköltözése jellemzi, hanem a peremvidékeken élő szlávok leereszkedése a hegyvidékek közelében fekvő sík területekre. A IX. században a szláv etnikum jelenléte Dél-Zemplénben már nemcsak a kevert /avar-szláv/ vagy szláv temetőkben mutatható ki, hanem helynevekben is. Önállósodó szlávokra utalnak a telep- és sir leletek, valamint valószínűleg IX. századi szláv helynév a dél-zempléni Belegrád /Fehérvár/ és a szabolcs-szatmári Novigrad /Újvár/ is. Ekként vegyült, élt egymás mellett a maradék avarság és a lassan túlsúlyba kerülő szláv népesség a magyar honfoglalás előtt.

4. A Kárpát-medence természeti képe a honfoglalás idején

A honfoglaló magyarságot életmódja /nagyállattenyésztő és földművelő életmód/ az erdős sztyepp és sztyepp átmenetének sávjához kötötte. Ezt a földrajzi környezetet kereste az új hazában is. A magyarság szállásterülete túlnyomórészt egybeesett az üledékekkel borított felszínekkel, a síkságokkal. De megszállták a honfoglalók az alacsonyabb peremhegységek, dombságok ligetes tisztásokkal tagolt, tölgyes zónájának jórészt is. A Kárpát-medence sík területeit megszállva kitöltötték a terület zömét, majd a medencébe siető folyóvölgyeken keresztül a peremterületek alsó részét is. A Kárpát-medence vízrajzi tekintetben nagymértékben eltért a maitól. A mai Magyarország területének 1/4-e, a történelminek 1/8-a tartozott az állandó vízzel borított árterek, lápok, mocsarak hálózatához. Az ország dunai felénél is terjedelmesebbek voltak a Tisza és mellékfolyóinak árterei. Lásd: Bodrogek, Taktaköz, stb. A mocsaraktól kísért folyókon átjárási lehetőség csak ott volt, ahol az ármentes magasabb térszerek legjobban megközelítették egymást. Nagy véletlen, hogy Anonymus is kiemeli a rakamazi, dorogmai, abádi, bődi, stb. révek jelentőségét. Rideg pásztorkodást folytattak, de törekedtek az állatok minél jobb kondícióba tartására. Évente az állattenyésztést, az állatállományt kétszer fenyegette veszély. Mindenekelőtt a nyár második felében.

Ekkor a tavaszi ártól felszabadult ártérbe hajtották be az állatokat, az aszályos nyáron való átmentés érdekében. Másodszor, de ritkábban, a havas, szigorúan hideg télen.

Ilyenkor vastag hótakaró miatt a nyílt pusztákon nem találni táplálékot. Menedékül kínálkozik az ártér. A magas fűvű láprétek, nádas-sásos mocsarak növényzete adja a táplálékot.

Ha a Kárpát-medence X. századi természeti képét vizsgáljuk vízrajz tekintetében, a mai helyzethez képest jelentős az eltérés. Ami a vegetációt illeti, nem. A Kárpát-medence zónálisan erdő és erdős sztyepp területére különült el. Lásd: területünk a Felső-Tisza vidék. A honfoglaló magyarság ebbe a természeti környezetbe érkezett.

5. A honfoglalás és letelepedés

"Árpád vezér és nemesei pedig nagy örömmel fölkerelkedtek Hung várából, s a Tarcal hegyén túl ütöttek tábornak a Takta vize mellett elterülő mezőn egészen a Szerencse hegyéig. Erről a hegyről láthatták, hogy milyen az a hely; mivel pedig nagyon megszerették, úgy nevezték el, hogy a nevének latinul amabilis, a saját nyelvükön pedig szerelmes az értelme; attól a naptól egészen mostanáig a szerelemről Szerencsének hívják a helyet. Aztán Árpád vezér és összes főemberei egész cselédségükkel együtt dolgukat félbehagyták, és kunyhókat építve pihenőre tértek. Több napig maradtak ott, ezalatt minden szomszédságukba eső helyet meghódítottak... Ugyanott a Takta mellett és az erdők alján Árpád vezér különböző helyeken sok földet adott lakosaival együtt Ednek meg Edöménnek; és ezek utódai Isten kegyelméből még most is érdemesek a földek birtoklására..."

Íme a honfoglalás kezdete. A névtelen szerző szemével látjuk a Vereckei-szoroson át betörő, Hung várát elfoglaló és második pihenőjét Szerencs környékén tartó Árpád vezért és magyarjait. Ekkorra már a Sajóig terjedő terület a honfoglalóké. A magyarok vezére e vidékről irányítja egy ideig a Kárpát-medence további területeinek meghódítását.

S megvan az első, számunkra érdekes birtoklástörténeti adat is. Ed és Edömén kun /?/ vezérek - a Pata nem ősei - "a Takta mentán az erdőség alatt" = "iuxta Tokotam et infra silvas", "nagy birtokot" = "terras multas" nyertek. Azt már Kassai József emeli ki Szerencs város leírása című művében, hogy később a Mátra vidékén is nagy birtokadományokat kaptak, a unokájukról Potáról Pata nevű várat nevezték el. Sőt hozzáteszi, hogy a Báji Patayak ma is /1820!/ a környék, a Taktaköz legnagyobb birtokosai, hiszen: Báj, Prüg, Tardos és Legyesbénye egy részét bírják.

A két világháború közt megejelent történeti munka pedig úgy fogalmaz, hogy Szerencstől délkelet felé a Kende törzs a Szamos mentén és a Sajó, Hernád, Bodrog által határolt területen helyezkedett, akiket a gyepüvonal védelmére rendelt kabarokkal azonosít. Gyimesi Sándor is elfogadja ezt, de továbbmenve a magyarok elhelyezkedését a Kárpát-medencében nem törzsi szerkezetben véli

megvalósulónak, hanem nemzetségekként helyezi el őket, itt a Felső-Tisza vidéken. Egyetért a kabarok határmenti gyepüvédk szerepével, katonai segédnép mivoltával is. Ami elsősorban régészeti leletekkel bizonyított.

A honfoglaló magyarság - a mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén - két, viszonylag sűrűn lakott szláv tömböt talált. 1. Borsodban: a Bükk hegység északi, déli, keleti lejtőin. 2. Zemplénben: a Zempléni hegység délkeleti lejtőin és a Bodrog mellékfolyóinak árteréből kiemelkedő dombokon. Gyérebb volt a szláv megtelepedés a Sajó, Bódva, Hernád völgyében. Kassától északra a hegyvidék pedig teljesen lakatlan volt. Még avar uralom nyoma, leletanyaga sem lelhető fel. A magyarok a Bodrog mentén, az Ondava, Laborc összefolyásáig jutottak el. Ez volt a gyepüvonal Zemplénben. Borsod-Abaújban a magyar megszállás északi határa a Borsodvár-Kassa-Deregyő vonal, de régészeti leletanyag sűrűbben - a Tisza síkságon és a Bodrogtömbben található.

6. Élet az Árpád-korban

A honfoglalás és letelepedés után a Kárpátokon túli, attól északra fekvő területekkel élénk gazdasági kapcsolatok alakultak ki a X. században. A Kijevből induló, illetve arra vezető kereskedelmi útvonal északkelet Magyarországon haladt keresztül. Az útvonal: Kijev-Vereckei szoros, Bodrog folyása- Rakamazi rév - Bihar - Kevevár-Viddin - Bizánc felé vezetett. A másik útvonal a Bodrog völgyéből leágazva Muhin /később Miskolcon/ keresztül Pest felé haladt. A XI. századtól a Bodrog helyett a Hernád völgye vált

kereskedelmi útvonallá, Miskolc jelentősége - kedvező földrajzi helyzeténél fogva - megnőtt. Innét kisebb jelentőségű regionális kereskedelmi utak vezettek három felé:

Miskolc-Lád-Torna; Miskolc-Dédes-Eger; Miskolc-Tokaj. A magyar feudális állam megszervezése idejére tehető a királyi testőrség egyes csoportjainak /?/ illetve más katonai segédnépeknek Dél-Borsodba való telepítése, ami helynevekben is kimutatható: besenyő, lád, lásd: Szirmabesenyő, Sajólad, stb. A királyi vármegyék, vagy várispánságok kialakításával meghatározott területtel bíró közigazgatási egységek jöttek létre. A várispán jogi, bírósági hatásköre a várbirtokok népére, de a vármegye területén élő többi népre is kiterjedt, míg az előbbieket ezenfelül katonai szervezetbe tömörítette. Elkülönültek azonban az úgynevezett királyi magánbirtokok.

Ezek nem tartoztak a várispán hatáskörébe. Ujvár /Abaúj/, Borsod, Zemplén határispánságok voltak. Gyér lakosságú, erdőben, vadban, halban gazdag területek.

/Legyesbényével kapcsolatban jegyzi meg a Millennium-kor történelmi folyóirat, hogy a XIX. század végén Zalay Andor legyesbényei nagybirtokos földjén kútásás közben,

8 méter mélyen "hatalmas megtermett állat, bölény" ... /?/ lábszárcsontjára bukkantak. Mivel Legyesbénye és környéke erdős, ingoványos hely volt az Árpád korban, talán királyi vadászó hely is lehetett. Így, s ez által maradt fenn a bölénycsont maradvány - véli Dongó Gyárfás Géza. A gyér lakosságú erdőispánságok a XII. században átalakultak kisebb vármegyékké, lásd sárosi, tornai, de a pataki, szerencsi /?/ nem. Az utóbbiak feltehetően azért mert a sárospataki és szerencsi vár tartozékai magánkézbe kerültek és beolvadtak Zemplén vármegyébe.

1046-ban, Péter király uralma ellen felkelt keresztény és pogány magyarok hívására András és Levente hercegek orosz, és magyar besenyő serege a Hegyalján átvonulva éri el a Hernád völgyét, Abaújvárt. A német császár Magyarország elleni támadásai idején /1051, 1052/ I. András király a dukátus területéből birtokcsere útján orosz származású feleségének adományozza a Sátorhegytől a Tolcsva vizéig elterülő földeket, hogy veszély esetén, közelebb lévén Kijevhez, könnyebben menekülhessenek.

A királyi vármegye területén lévő egyházi birtokok élesen elkülönültek a várbirtokoktól és a királyi magánbirtokoktól. Bekecs első okleveles említése is egy egyházi intézmény megalapításának köszönheti létét.

1067-ben az Aba nembéli Péter comes, szabolcsi ispán a királyi birtokokból kapott területek egy részét az általa alapított százdi apátságnak adományozta: 1. Szomolya, Szihalom, Szürnyeg, Bekeca, Szada /fele/, Bekech terrán, 6 mansió libertinust, két ekényi földet és szolgamansiókat adományozott. Tehát Bekecs földön, 6 család szabadost, /felszabadított rabszolga, aki urától továbbra is bizonyos jogi függésben maradt/ kb. 240 hold földet és meg nem határozott szolgacsalladot kapott az apátság. Itt még Bekecs nem településként szerepel, hanem valakiről, valamely személyről elnevezett földterületként. Mindenesetre, végigtekintve az oklevélben felsoroltakat, a szolgáltatások mennyiségét és sokféleségét, a százdi apátság nem panaszkodhatott Péter comes szűkmarkúságára.

A Szent László és Könyves Kálmán törvényeivel megerősített korai magyar feudalizmus időszakában településeink okleveles említésben a továbbiakban nem szerepelnek. A tágabban értelmezett "vidék" csak az 1100 körüli tarcali zsinat említésekor bukkan fel. Jó egy évszázaddal később a XIII. század elején kezd Zemplén vármegye déli része elő-előkerülni az írott forrásanyagokban. A királyi vármegyrendszer, a királyi birtokszervezet felbomlása új helyzetet teremtett a magyar társadalomban, melyet a kialakuló-fejlődő írásbeliség részletesebben tükrözött. A szomszédos "Szerencs nevére a Regestrum Varadiense, az 1219. évből való feljegyzésében, Serrach névvel írja."

- jegyzi meg Dongó Gyárfás Géza, Kassai József munkájára hivatkozva. A zempléni vár területéhez 23 várbirtok tartozott, közülük a környékről okleveles említésben: Harkály, 1219; Ond, 1247; Szada, 1278-ban szerepel. A várhoz tartozó várjobbágyok és várnépek kártételéről szól a regestrombéli feljegyzés, melynek szövegében néhány közeli település neve is található. E szerint Arnold a szerencsi János-lovagok procuratora és Salamon páter, pörbe fogták Zemplén várának bizonyos jobbágyait, úgymint: Pétert, Mihályt, Dogost, Csépánt, Vecsét, Tompát, Mocsodányt, Mezőt, és Hiszemet és a várnép-

séghez tartozó Csány, Berzék, Pázmány, Gesztely, Vilmány, Tolsa /Tarcsa/ és Harkály falubelieket, akik a nevezett lovagok "lucz"-i földjeit pusztították "becs szerint kettő híján harminc márka" értékben. Gyula, kevei ispán országos bíró, a vétkeket Váradra küldte tüzesvaspróbára. Ott Szent László király napján megegyeztek a peres felek. A várjobbágyok és várnépek a szerencsi ispotályos lovagoknak - az egi káptalan előtt megfizettek tizenegy márkát. Ugyanők vállalták, hogy megfizetnek a bírónak is, de Ypolyt nevű pristaldust - aki a bűnösöket a bíró nevében Váradra kísérte - az ispotályosok kárpótolják.

A váradí Regestrum szövegéből tehát a környező, ma is létező Berzék, Gesztely, Vilmány, Taktaharkány, Tiszalúc és a Taktaharkány közelében fekvő, XIV. században elpusztult Tarosa települések neve olvasható ki. Szerencset az 1217-es esztergomi érseki ítéletlevél parochiának mondja /esperesi kerület/, eszerint a "Szerencs megyei"/?/ tizedek az egi káptalanhoz tartoznak: például Keresztúr, Kisfalud, Bénye, Olaszi, Prügy, Zombor.

Mivel az Árpád-korban az egyházmegyei parochiák, általában megfeleltek egy királyi vármegye területének, ezen összefüggés alapján vetődött fel a XIX. század utolsó harmadában folyó történeti kutatások során Szerencs vármegye, mint világi közigazgatási egység, lehetősége. A pápai tizedjegyzékben is parochia kifejezés szerepel /1332-37/, de a vármegyék soraiban Szerencs vármegye nem tűnik fel, azt valószínűsíthetjük, hogy szerencsi tizedkerületről lehet szó, mellyel párhuzamosan világi közigazgatási egység - nevezetesen vármegye - nem létezett. S ha átmene-tileg, a XIII-XIV. század fordulójának zavaros idején fenn is állt - amire írásos adatunk nincs - a XIV. század közepén megszűnt.

Az 1241-42-es tatárjárás - földrajzi helyzetükből adódóan - először az északkeleti vármegyéket érte. A Vereckei-szoroson betörő tatárok a szabolcsi révnél, az anonymusi Himesudvar /Tokaj/ környékén keltek át a Tiszán és széles sávban pusztítva a Sajó mentén találkoztak össze IV. Béla király seregével. A Muhi mellett vívott csatában - 1241. április 11-én - a magyar sereg súlyos vereséget szenvedett. A vitézül küzdő Ugrin érsek és Kálmán herceg mellől a johannita lovagok az utolsó emberig elpusztultak. Így szerencsi székhelyük is üressé vált. A legyesebényei hegy kőbarlangjaiban talált menedéket a falu lakossága - a hagyomány szerint -, de a tatárok felfedezvén őket, tüzeket gyújtottak a bejárat előtt és kifüstölték, majd kegyetlenül legyilkolták őket. Ugyanezt a történetet a XVII. századi törökdúlásokkal kapcsolatban is emlegetik. A Szent János-rendi lovagok Sajó menti pusztulása után bencés szerzetesek költöztek helyükre, a szerencsi apátságba. "Egész Alsó-Zemplénből Nagy Olaszig Patak mellett, Aba-újbold is 48 község népe hordta a bort és a gabona dézsmát a szerencsi barátok monostorának pincéibe és raktáraiba." E monostorról 1294-ben oklevél is tudósít. Szerencs a pápai tizedjegyzékben is előjön, mint apátság, de itt külön plébánia is létezett. 1309-ben említetik a "patronatus ecclesiae de Zerenh"... Kegyurai ekkor a Bogát-Radvány nembéli Cselei Pongrác mester és Jakab fia Mihály.

7. Középkori nemzetségek /XIII - XV. század/

A XIII. század a nemesi nemzetségek megjelenésének, ágaik ismertté válásának a kora. Északkelet-Magyarország legrégebbi birtokos családjai közé tartozott a sok ágra szakadt Aba nemzetség. A XI. században királyt is adott - egy rövid időre - az országnak, Aba Sámuel /1042-44/ személyében. Okleveles adataik a XIII. századdal, a magyar írásbeliség felkutatásával párhuzamosan bővülnek. Az Abák birtokai ekkor Heves, Borsod, Abaúj, Zemplén /Taktamentén/ vármegyékben helyezkednek el. Ezek zöme ősi, nemzetségi birtok. Anonymus, Kézai szerint "foglalás" útján/értsd: honfoglaláskor/ szerzett. Kisebb birtokrészek eladását rögzítik az 1252-es és 1254-es keltezésű oklevelek. Az első időpontban, az Aba nemzetségbeli György fia Péter Csobajt /Szabolcs vármegye/ és rátkai részirtokát, a másodikban az ugyanazon nemzetség másik ága Dadát és szintén rátkai részirtokát adja el. Mindkét "üzlethez" az Aba nemzetségbeli Bodrogkereszt-úri és Apos ágak, valamint Aszalai Machaed beleegyezésüket adják. Azért, mert ezen ősi birtokra nézve /lásd: eladás/ a nemzetség összes tagjának beleszólási joga volt. Tudni illik, ha későbbi szerzemény a birtok, /lásd: vétel, vagy adomány/ az eladáshoz a többi ág beleegyezése nem szükséges.

A hasonlóan számos ágra szakadt Bogát-Radvány nemzetség szintén "ősi" birtokos Zemplén vármegyében, de - Kézai szerint - nem honfoglaló magyar, hanem a XII. században bevándorló, cseh eredetű. "Akik Radvan és Bokath nevet viselnek, azok nemzetsége Csehországból veszi eredetét."

1141-48 között II. Géza idején költöz-

tek Magyarországra. 1219-ben a nemzetség szerencsi nemzetségi monostorát és Lucz nevű birtokát említik. Földjeik, falvaik Alsó-Zemplénben beékelődtek az Aba nem birtokai és a királyi várföldek közé, míg birtokaik többi része a gyeptől a Laborc és a Felső-Bodrog völgyében helyezkednek el.

1247-ben kelt a nemzetség első ismert osztálylevele Lukács és testvére Pósa közt, megosztottnak birtokaikon. 1260-ban Lukácsnak hat fiúgyermek volt, akik az osztályban kapott birtokaikról nevezték el magukat. Így keletkeztek a XIV-XV. századi ismert zempléni családok: lásd, Morvay, Monoky, Dobi, Cseley, Bekecsy, Isépy, Rákóczi,

stb... Ezek jórésze a XV-XVI. századra kihalt, tovább élt még a XVII. században a Monoky, a XVIII. században pedig a Rákóczi család. A XIII. század utolsó évtizedei a kialakuló, megerősödő tartományúri és az egyre inkább gyengülő királyi hatalom véres küzdelmének színterévé teszi az országot. A tatárok kivonulása után újjáéledő Magyarországot IV. Béla gyengekezű utódai alatt a széttagolódás veszélye fenyegeti.

IV. /Kun/ László szinte egyvégtében hadakozott hatalma megtartásáért /!/ - a Gutkelekkel, Kőszegiekkel, Csákokkal, Abákkal. Hol élvezve, hol elveszítve időlegesen támogatásukat. A Hód-tavi csatában /1280/ a legfőbb támaszát, kato-

nai erejét jelentő kunjait kellett levernie. Nem lett volna csoda - amivel ellenségei meg is vádolták - , hogy maga hívta volna be a tatárokat 1285-ben. A második tatár támadás már erőtlen volt. A főúri - kialakulóban lévő - páncélos magánhadseregek a Felső-Tisza vidékén vereséget mértek a támadókra és Erdélyen keresztül kiverték őket az országból. Maga az uralkodó részt sem vett az ütközetben. De még ugyanezen év, 1285 nyarán, személyesen indult Északkelet-Magyarországra a szepességi lázadás leverésére. /Amit a hatalmukban megerősödött Abák is támogattak!/ Hogy a Szepesség ellen igyekvő László is résztvett a hadjáratokban, bizonyítja ezt "Datum prope Zerench".../ ="Kiadtuk Szerencs közelében".../ konkrét kiadási helyet nem, de datálható oklevele: "Szent Jakab apostól nyolcadnapján az Urnák 1285. évében /augusztus 1./

Az tehát bizonyítható, hogy ekkor László király csapataival szűkebb környékünkön járt, de arra forrásanyagunk nincs, hogy "Szerencs és vidéke fellázadt Kun László király ellen, és a királyi csapatok a várost lerombolták és felgyújtották."

A XIV. századi Anjouk: uralma idején a királyi hatalom tekintélye megszilárdult, megerősödött. A feudális anarchia elmúlásával lezárultak a különféle társadalmi rétegek mozgási lehetőségei. A társadalmi fejlődés az egységesülés felé mutatott. Kialakulóban volt, évszázados folyamat után az egységes jobbágyság, az egy és ugyanazon jogokkal rendelkező nemesség. Az egységesülő, új uralkodó osztály tagjai szét kívánták bontani a még megmaradt nemzeti birtokokat, s világosan elkülöníteni sorstársaikétól.

Ez utóbbi törekvés jegyében keletkezett a következő "osztályos egyesség", vagy osztálylevél az egri káptalan előtt /1349. május 18./ Cseley Pongrác és fiai, László, Miklós és Domonkos és Isépy István fiai, János és Jakab közt, - egyaránt a Bogát-Radvány nemzetségből, - hogy mint osztályos rokonok, ősi birtokaik fölött egyezkednek, - lásd: Berető, Nagylazony, Kislazony, Bánóc, Lask, Ujvár, Izsép, Sós-kút, Bercel, Megyaszó, vagy más néven Bertalan- telke, Nagycselej, Bas, Felmegyaszó, Beltelek és Bekecs- arra kötelezve egymást, hogy az ellenkező fél a perdöntő bajbíró ítélete alá essék.

A század gyarapodó nemesi családja a Monokyak. Nagy Lajos király 1366-ban Bekecs helységet Monoky Sándornak, Mihály fiának, valamint fiútestvéreinek /Simon, János/ adományozta. 1374-ben Szada, 1392-ben pedig Megyaszó kerül a család kezére. A következő esztendőben pedig a szerencsi apátságot szerzik meg.

A századforduló nem mentes tehát a birtokhatárok megváltoztatásának szándékától. Egyelőre a birtokszerzés módja nem az erőszak, a hatalmaskodás. A békésebb megoldás jellemző az Isépyek, Cseleyek és Dobiak családjában. Nem kevesebb, mint 27 falu hovatartozása a per tárgya: lásd Lucz, Megyaszó, Szada, Nagy-Lazony, Lazony, Mihályi, Nomok, Felső-Bénye, Harkály, Izsép, Cselej /2/, Sós-kút, Felső-Megyaszó, Alsó-Bénye, Bál, Arács, Karos, Kis-Lazony, Uj-őr, Berető, Bükkös, Bánóc, Márk /2/, Golop, Bekecs, 1405-ben.

Zsigmond király hosszú /1387-1437/ uralkodásának egyes szakaszaiban zavaros viszonyait tükrözi az uralkodó 1428-as adománylevele a korban Mezőbényének nevezett településre, a mai Legyesbényére vonatkozóan. Az első kérdés, ami felvetődik Mezőbénye helyének földrajzilag pontos meghatározása, erről az oklevél nem szól, csak úgy, "Szerencs közelében fekvő". Korábban már említettük, hogy a népi emlékezet szerint Mezőbénye települése a mai Legyesbényétől délre a Taktaköz felé nyúló síkságon feküdt. Mindenesetre az oklevél nem szolgál pontos helymegjelöléssel. A másik, - az oklevél olvasható részeiből továbbgondolva - az eladományozott település jogállása. A falu nagyságára a "...Possessione, Benie alias Mezo-Benie

nominata," ... kifejezésből következtethetünk; közepes nagyságú 150-200 lelkes falura. Mezőbénye, ekkor úgynevezett "Jus Regium", vagyis királyra visszazárt jóság volt. Tehát a király ellenségeinek számító, vagy azokat támogató bényei nemesek földjeit kobozta el Zsigmond és adományozta saját, hűséges híveinek, "minden időben tanúsított hűségüknek nem méltatlan jutalma gyanánt."

Az 1428. december 12-én, Temesvárott kelt oklevél szerint az adományozottak: Kelecsényi István és Palaghy János, illetve "osztályos atyafiai". Az oklevél nem említi azon nemesek nevét, akiket birtokaikból kiebrudaltak az újonnan javadalmazottak kedvéért. Az adományt egyébként Újlaki Bánffy István kérte és járta ki familiárisai számára a királytól. A kegyelt Kelecsényi és Palágyi adományosokat a király egyik kedvelt zempléni embere Morvay Ferenc "homo regius" és a leleszi konvent küldöttje Dénes - magister clericus - iktatták be Mezőbénye birtokába 1429. december 26-án. Az új adományosok beiktatásának ellentmondottak, Mezőbénye bírása, villicus Lánczy és a Némethy-fiak stb. Ez utóbbiak, talán a település régebbi, adományozás előtti birtokosai lehettek.

Ellentmondásuk indítéka azonban nem szerepel. Mezőbénye birtoklására nézve a Kelecsényiek ittléte a XV. század második felében is kimutatható. Dél-Zemplénben a legjelentősebb birtokos családok a XV. század 30-aa éveiben - a Monoky, Izsépy, Dobi.

Zsigmond uralkodásának vége felé, 1435-ben a Dobi és a Monoky család - új adományul - kapja: Monok, Golop, Bekecs, Szada, Harkány, Felső-Lucz, illetve északabbra: Mihályi, Lazony, Lask, helységeket, valamint: Tárca, Geleb, Vilmány, Bácsa, Ola és Földvár /Szerencshez tartozó/, Ingvár /Monokhoz tartozó/ pusztákat. Ezek a komoly adománybirtokok a három dél-zempléni család birtokállomá-

nyának, hatalmának megerősödését és szilárd királyhűségüket bizonyítják. A XV. század közepén, a Hunyadiak korában a birtokviszonyok Dél-Zemplénben alapvetően nem változtak. Csánki Dezső mutatta ki, hogy e megyében jelentős részjóságokkal

birtak ezidőben: Dobyak 40, Izsépyek 20, Cseleyek 19, Monokyak 40, a Beke család 10. Ugyanő mutatott rá a távoli Dunántúlon birtokos Kőszegi család Bekecs helységben levő részbirtoklására, /úgy látszik zálogbirtokról lehet szó/. S történet-földrajzi érdekesség, hogy az osztályos Doby, Cseley, Izsépy, Monoky családok birtokai szinte egyenes vonalban északnyugatról délkelet felé húzódnak: lásd, Golop, Monok, Szerencs, Bekecs, Szada, Harkály, Dob települések. Ezekhez járult még északabbra Izsép táján, egy tömbben 16 falu.

8. Mohács felé haladva...

A XIV-XV. század nemcsak: a gyakori birtoktörténeti változások kora, hanem a magyar mezővárosi fejlődésé is. Földrajzi, kereskedelmi szempontból fontos települések emelkedtek fel ekkor mezővárosi rangra. Északkelet-Magyarországon is a szaporodó mezővárosok igyekeztek kitölteni azt a hiátust, melyet a Kassa és Kolozsvár közti nagy földrajzi távolság okozott.

Elősegítette a mezővárosok fejlődését az Alföld és a hegyvidék találkozása, termékeinek árucseréje. A szőlőtermesztés ekkor kezdte kinőni hegyaljai kereteit, s vált a tokaji bor országosan ismertté. A bortermelésnek köszönhetően mezővárosi létét széles félkaréjban - Pásztó, Mezőkövesd, Sajószentpéter, Aszaló, Szikszó, Gönc, Szerencs - Abaujszántó, Mád, Tállya, Tarcal, Tokaj, Tolcsva, Erdőbénye, Sátoraljaújhely. A híres vásárokon, Miskolcon: fegyverek, ácsszerszámok, zsindey, lábbelik, Kassán: posztó, vászon, vasárúk cseréltek gazdát. Szikszón: mezőgazdasági termények /zab, árpa, búza/, Muhin: ló, lószerszámok voltak kelendők. Ezt a megindult magyar mezővárosi fejlődést zavarta meg az a belpolitikai bizonytalanság a század közepén, melynek következtében az ország lélekben két részre szakadt: vagy I. Ulászlót, vagy a későbbi V. Lászlót támogatta. A két uralkodó hívei ligákba tömörültek: Hunyadi, Ujlaki -

Ulászlót; Dillei, Garai, Giskra - a gyermek Lászlót támogatta .

Giskra - a Csehországból kiebrudalt huszita vezér szilárdan megvetette lábát a Felvidéken, kezébe kerítette a bányavárosokat és pénzverőhelyeket. Szinte királyi hatalommal rendelkezett. Hunyadi János ellene indított támadásai sem hoztak eredményt. Alvezére Axamit, északkelet-Magyarországra fészkelte be magát. Gönci központjából kiindulva pusztította Abauj, Sáros, Szepes és Zemplén vármegyét. 1454-ben "kapitánya" Komorowski Péter Zemplén-megyei pusztításairól.

A cseh zsebrákokkal /értsd: rablók/ csak Mátyás király /1458-1490/ számolt le a század hatvanas éveit elején. Részben leverte, meghódította őket, vagy más országrészekben kárpótolta őket birtokadományokkal. Mátyás uralkodása alatt az ország belbiztonsága megerősödött, a birtokviszonyok megszilárdultak, ugyanakkor nagymértékben meg is változtak. Új arisztokrácia - Mátyás kegyéből - nőtte ki magát, óriási birtokadományokat szerezve. A birtokszerzésben a király feltétlen híveinek mutatkozó Szapolyaiak: Imre, István, majd János jártak az élen. A világi arisztokrácia e prominens tagjainak valós, politikai, gazdasági súlyára utal Acsády Ignác megállapítása. Mátyás halála után, az 1494-95-i adószámadásokból következően a Szapolyaiak Magyarország 1/10 részének birtokosai, tudniillik, az országban kb. 12000 /!/ jobbágyportával rendelkeznek. Ebből: Abauj vármegyében 775, Zemplén vármegyében 1436 portával. A magánföldesúri hatalom ilyen arányú kiterjedése, egyben a királyi hatalom gyengeségének is mutatója.

A központi hatalom gyengülése, a magánföldesúri erősödése, utóbbi következtében a jobbágyterhek fokozódása /terményadó, lásd: földesúri 9-ed, robotmunka, földesúri kishaszonvételi jogok/ komoly elégedetlenséget "eredményezett" a jobbágykörben. Súlyosbította a helyzetet, hogy a földesurak megpróbálták a kialakult, fejlődő mezővárosokat is a közönséges jobbágyfalvakhoz hasonlóan alávetni, jobbágyi szolgáltatásokra kényszeríteni, kereskedelemből, piactartásból eredő jövedelmüket lefoglalni.

Így az 1510-es években már észlelhető elégedetlenség 1514-ben kitört. Bakócz Tamás esztergomi érsek, török elleni kereszteshadjáratra hívó bullája, akarva-akaratlan a kereszteshadjáratból parasztháborúvá válás lehetőségét hordozta magában. Ez, a jelzett esztendőben bekövetkezett. Az 1514-es esztendő eseményeivel foglalkozó szakirodalom említi az Abauj, Zemplén vármegyékben összegyűlő kereszteseket, de hangsúlyozza, hogy a parasztfelkelés fő vonulatát képező Dózsa György vezette sereggel nem álltak kapcsolatban.

Amikor a fentebb jelzett esztendő áprilisában Bakócz Tamás a török elleni kereszteshadjáratot meghirdette, a felhívás Abaúj és Zemplén vármegyékben is visszhangra talált. Illyés tolcsvai plébános helyben, Göncön pedig Bagoly Ferenc gyűjtötte a török ellen hadbavonulókat maga köré. Hasonlóan cselekedett Bereck szikszói plébános, Kecskés Tamás aszalói, Mészáros Lőrinc megyeszói lakos, akik Enyickén gyűltek táborba. Fennmaradt Kecskésnek és Mészárosnak Kassa városához intézett levele, melyben a várost a keresztmozgalomhoz való csatlakozásra szólítja fel. "És az a bulla, melyet főtisztelendő Tamás esztergomi érsek fog adni Budán, gyermekeinkre száll, s utódaikra is /érvényes lesz/ korlátozás nélkül, de aki ellenzi, kiközösítés sújtja." Ez a levél felhívás és toborzás a kereszteshadjáratra. Nem egyéb, mint kivonat Bakócz 1514. április 16-án Budán kihirdetett bullájából. A latin nyelvű írás befejezetlen, mert értelmetlenül, mondat közben megszakad, lásd: "Sed non est licitum"... azaz "De nem szabad..." Az összegyűlt paraszthad azonban a környező nemesi birtokokat, udvarházakat kezdte pusztítani, különösen Szikszó vidékét. A paraszthad lecsendesítésére, megfékezésére Gagy Demeter Abaúj vármegyei alispán és Perényi István érkeztek. 1514. június végén a parasztsereg feloszlott. A parasztháború leverése után jó évtized múlva már a középkori Magyarország legnagyobb tragédiája következett. 1526. augusztus 29-én Mohács. Az ismeretes, hogy Abaúj és Zemplén vármegyéből is voltak résztvevők - áldozatok és túlélők - a mohácsi csatában, pontos számuk azonban nem ismeretes. Angyal Béla említi monográfiájában, hogy a Szerencs környéki vitézek is résztvettek a csatában. "Köztük 353 fő halt hősi halált" Mivel azonban e megállapítását forrásanyagra való hivatkozással nem támasztja alá, a megadott szám alig hihető. Mindenesetre a középkori magyar állam bukása új helyzetet teremtett tájegységünkön és fölértékelte annak jelentőségét.

9 . " A hadak útján": török veszély, belső torzszalkodás

A mohácsi csatavesztés után Magyarország 150 évre hadszíntérré vált. Erre a sorsra jutott némi időeltolódással az egész Zemplén vármegye, s benne Hegyalja is. Bonyolította a térség helyzetét az is, hogy nemcsak a határaihoz egyre inkább közeledő török veszély fenyegetett, hanem a kettős királyválasztás következtében olyan területté vált, melyre mindkét uralkodó igényt tartott. A sorsdöntő összecsapásban - önhibáján kívül – részt nem vett királyjelölt, Szapolyai János erdélyi vajda, Szegedről a Tiszántúlon keresztül vonulva Tokajba érkezett. Itt hívei 1526. október 14-én elhatározták uruk magyar királlyá választását. A jelöltet elsősorban a politizáló köznemesség támogatta, az 1505. évi rákosi gyűlés határozata alapján. Benne vélték megtalálni a "nemzeti királyt", Hunyadi Mátyás örökösét. Ellenlábasa, Ferdinánd osztrák főherceg az 1515-ös Jagelló Habsburg örökösödési szerződésre hivatkozott. Őt elsősorban a főnemesség támogatta. Szapolyai hívei táborával Tokajból indult el, Székesfehérvár irányába. Tokajból elindulva október 28-án Szerencsen szállt meg. Itt a bencés monostor apátja, musinai Gerván János - a szegedi bíró fia - fogadta.

Bár I. János /1526-1541/ néven regnáló Szapolyait megkoronázták, az erőviszonyok már a következő esztendőben megváltoztak. Ferdinánd zsoldos csapatai az ország északkeleti részébe szorították vissza ellenfelét. Előbb Tarcálnál, majd a megújult ütközetben Tokajnál mértek súlyos vereséget a magyar seregre. János király is menekülésre kényszerült. A z ország nagyrészt elfoglaló Ferdinánd, 1527. november 3-án, Székesfehérvárott királlyá koronáztatta magát. Véletlen, de inkább páf fordulás az a tény, hogy mindkettőjük fejére ugyanaz a személy helyezte a Szent Koronát Podmaniczky István nyitrai püspök. Bár az ország 1526-ban gyakorlatilag kettészakadt, nagyon változó, nem igazán kialakult határokkal, a háromrészre szakadás "csak" 1541. augusztus 29-cel, Buda török által való elfoglalásával következett be. A z első jelentős török támadás 1544-ben még "csak Dél-Borsodot érte. Ekkor 45 falu esett a török pusztítás áldozatául. Ugyanebben az évben az oszmán hatalom elfoglalta Füleket, és Magyarország legészakibb végvárává tette. Zemplént a XVI. század második felében viszonylag kevésbé

érintették a török betörések, területének viszonylag ki a részére terjedt ki a török hódoltság. A Tokaj-Szerencs-Ónod várháromszög védte a térség déli területeit. 1577-ben Zemplén vármegye

2664 1/2 portájából 35 !/ hódolt be. /Viszonyításul: 1566-ban Borsod vármegye 1874 1/2 portájából 1207 1/2, illetve 1568-ban Abaúj vármegye 1686 1/2 portájából 118 1/2 porta./A z 1567. évi török: támadáskor azonban szinte egész Dél-Zemplén és Hegyalja elpusztult, lásd: Tokaj, Tarcal, Mád, Zombor, Szerencs, Legyesbénye, Bekecs, stb. "porrá égetve, néptelenül, a lakosság leölve, rabságra hurcolva, elszéledve;..."

Hegyalja azonban nemcsak a török pusztításai által válik hadszínterré. Földrajzi helyzeténél fogva katonai szerepe megnövekszik az 1550-60-as évektől kezdve a Királyi Magyarország és Erdély harcaiban. A Tisza vonalán Tokaj mellett mindkét fél számára fontossá vált a folyón való átkelés a kereskedelmi utak ellenőrzése céljából. A szerencsi vár katonai jelentősége fokozódott. A ma szerencsi várnak nevezett épületegyüttes alapfunkciója nem a védelem volt. Eredetileg apátságként épült, még a tatárjárás előtt. A z 1556-ban visszahívott Izabella királynő hívévé vált tokaji várkapitány, Némethy Ferenc foglalta el az apátságot "erős kastélyt" építtetett belőle. A korabeli zavaros viszonyokra, ki melyik oldalon áll, megbízhatóan királyhű-e - érdekes adalékul szolgál a következő vármegyei jegyzőkönyv-részlet.⁴⁹ "Haraszthy Balázs a vármegye által kiadott megbízólévével a következőt terjesztette elő Herédy Péter érdekében Szemere Demeter ellen: a legközelebb elmúlt Karácsonykor /1553. december 25-én/ Szemere Demeter hatalommal rátört Herédy Péter egyik jobbágjának, a Legyesbénye possessióban lakó Csemper Péternek /providus/ a házára, ott a mondott jobbágyot elfogatta és kemény fogságban tartotta, ameddig neki tetszett, majd arra kényszerítette, hogy szabadon bocsájtásának fejében adja

át neki, az ottani szőlőhegyen való szőlőjét..., Erzsébet asszony, Herédy Péter házastársa a legközelebb vér szerinti rokon, aki meg is vásárolta a mondott szőlőt Csemper Pétertől..."

János deák azonban Szemere Demeter érdekében, Herédy Péter ellenében, megtudta, hogy Herédy Péter "Öfelsége ellenében", a lázadókhöz csatlakozva Szerencs várába utazott," ... akkor azért is ment, hogy a szerencsétlen árváktól /tudniillik Erzsébet asszony gyermekei - a szerk./ elzálogosítsa és elidegenítse azok birtokrészeit és birtokjogait. Ami történt, azért történt. A vármegye ítélete nem vette figyelembe Szemere Demeter vádaskodását - a királyhűség kétségbevonását... - hanem ítéletében Csemper Péter legyesbényei jobbágy fogságba vetése miatt hatalmaskodás vétkében marasztalta el Szemere Demetert kötelezve, hogy fizesse meg a jobbágy fejeváltását és az okozott kárért fizessen 40 Ft-ot "vagy kevesebbet, annyit tudniillik, amennyire a pernyertes fél esküt mer tenni." Az ítéletlevél oldalán azonban ott van egy marginális megjegyzés: "a felperes fél fellebbezett" !/Az 1550-60-as években tehát nagyon kuszált volt a helyzet a vármegyében, Nemcsak a délről, északról egyaránt fenyegető török támadások, hanem Ferdinánd, majd utóda Miksa és János Zsigmond harcai is súlyosbították a helyzetet. Az 1568-as drinápolyi béke rögzítette a status gno, megmervítette a török-magyar végvári vonalakat. Tulajdonképpen a 15 éves háború kitöréséig kissé csendesedett a csatazaj.

10. A szikszói csata, Rákóczi Zsigmond felemelkedése

Ami a 15 éves háború nagy öldöklésében fel sem tűnt volna talán, annál fontosabb, "jegyzett" eseménynek számított az az összecsapás magyar és török csapatok között, amit Tardy György "azon melegében" szerzett verses krónikája: História Szikszóiensis néven ismer. A felső-magyarországi köznemesség legnépszerűbb emberét Rákóczi Zsigmondot Ernő főherceg 1588. májusában nevezte ki az egész Magyarország szempontjából fontos Eger vára élére. A kinevezés kötelezettséggel járt, bizonyítani kellett. Katonai sikerrel rátermettségét bizonyítani. Rákóczi Zsigmond törökellenes harcainak kétségtelenül legnagyobb egyéni sikere a szikszói csatában aratott győzelem. Bár a csata nem volt egyéb egy nagyobb formátumú összecsapásnál, a korban jelentős sikernek számított. A szikszóiak korábban, a török látványos, gyors térhódítása idején behódoltak, de az 1580-as évektől rendszertelenül fizették évi adójukat /2000 Ft/. A budai pasa szerint jelentős adóhátralékuk volt, ezért indított büntetőhadjáratot ellenük, Kara Ali székesfehérvári bég

vezetésével. Szepsi Laczkó Máté krónikája a harcról röviden a következőket írja: "1538. Szikszóra jöven a törökök 12 ezren Szent Mihály estin hét óraker éktelenül megverettének harmadszor a kereszténektől, kik harmadfél ezerén voltak. A had előtt való gondviselők voltak, tekintetes és nagyságos Rákóczi Zsigmond egri kapitány, Homonnai István fekete fegyveresek, sárgák, vörösek és a végbeli vitézek, velök együtt a kassai had is ott volt. A tokaji had, Bornemissza a dobszai hegyről nézte."

Tardy György verses krónikája így látatja az ütközetet:

"Mint az juhok az jó vezér-pásztortul:
Ugy függenének az Rákóczi Zsigmondtul,
És az vitéz Homonnai Istvántul,
Vitéz hadnagy Balázs-Deák Istvántul.

Vitéz Balázs-Deák István fölszóval,
Hozzá, hozzá! - kiáltja nagy torokkal...
Szép biztatást az főhadnagyok,
ürülének magokban az magyarok"

Szikszó egy a magyar történelem nagyobb végvári összeütközések sorában, Rákóczi Zsigmond számára azonban presztizsgyőzelem. Bizonyította katonai tehetségét. A hamarosan elkezdődő 15 éves háború /1591-1606/ harcai szinte az egész országot hadszíntérré tették, ez alól Észak-kelet-Magyarország sem volt kivétel. Az elhúzódó háború, átvonuló seregek újabb és újabb terheket rótt a lakosságra, országrészek néptelenedtek el. S a hön áhított nagy győzelem sem született meg a török felett, hiszen az 1596. október 26-i mezőkeresztesi csatában a szembenálló főseregek összecsapása török sikert eredményezett. Az ország pusztult a végnélkülinek látszó harc folytatódott tovább.

11. Birtokviszonyok a XVI. században, a Rákócziak

A XVI. század közepére - a kettős királyság következ-tében - az ország, benne Zemplén vármegye birtokviszonyai is jelentősen megváltoztak. Zemplén vármegyében, a Hegyalján I. Ferdinándtól a legnagyobb adományokat a kassai főkapitánnyá kinevezett Serédy Gáspár kapta. A Bécsújhelyen, 1541. január 13-án kelt adománylevel szerint "Tokaj, Regéc, Tállya várak Serédy Gáspárnak adományoztatnak..." Tarcal, Keresztúr ... községekkel, ... Zombor, Bekecs, Szada, Megyaszó Zemplén vármegyei helységekben részjőszágokkal."...

A Monoky család 1551-es birtokper irataiban lelhető fel: /leleszi konvent 1551. június 18./ Monoky Mihály fia Ferenc panaszára, hogy tudniillik neki jár meghalt testvére Lajos özvegyétől Annától, aki újra férjhez ment Orczy Demeterhez, bátyja javaiból -"a Zemplén vármegyei Monok, Megyaszó, Bekecs, Zada, Mihályi, Lask, Lázon, Lucz és egyéb Aba-új és Sáros vármegyei birtokok" - arra következtethetünk, hogy a család Dél-Zemplénben megőrizte birtokait, a királyi Magyarországon, kitarva az uralkodó hűségén. A katolikus egyház is jelentős jövedelmekkel rendelkezett a térségben. Szent László király ispotályának háza" /Eger/: "Negyedei is vágynak Zemplén vármegyében, ott a szerencsi kerületben bárány,- méh,- árpa,-búza,-zab tizedekből, amelyeknek bére 40 Ft, - Szerencs, Bekecs, Mező-Bénye..határában".

Az egri püspöki tized e megyéjének kerülete Zemplén vármegyéből 28 helyet foglalt magába /5 pusztá település/ ebben Blekech és Mezew-Benie - "a királyé és a nemeseké" minősítéssel termény,- bor,- és báránytizeddel tartozott. Zemplén vármegye legnagyobb birtokosai a XVI. század közepén a következők voltak: Perényi Gábor vármegyei főispán 490,5 porta, 93 helységben; Serády Gáspár kassai kapitány 333,5 porta, 35 helységben; Homonnai Imre 314.5

porta, 83 helységben; /Homonnai Imre testvére György, Antal özvegye összesen 662,5 porta. Báthory György 227,5 porta, 46 helységben.

Az egytelkes nemesek nagyobb száma - a XIX. századdal ellentétben - még nem jellemző: lásd: Dél-Zemplén 11 helységében az egytelkes nemesek száma 26, Például Hernád-Németi 2, Kak 3, Mező-Bénye 4. Legyesbényén /Mező-Bénye/ a tekintélyesebb birtokosok közül Serédy Gáspár 3 portával, Figedy Péter 1,5 portával. Bekecsen Monoky Ferenc 3, Serédy Gáspár 4 portával és 3 zsellércsaláddal rendelkezett. A XVI. század második feléből /1580-as évek/ egy másfajta szempontú birtokos nemes felosztással is rendelkezünk Zemplén vármegye egészére.

1. A 100-nál több "jobbágyot uralnak" /="jobbágy portával rendelkeznek/, idetartoznak a legtehetősebb birtokosok, nagybirtokosok; Báthory István, Homonnaiak, Rákóczi Zsigmond, Dobó Ferenc, Gersei Pethő család.
2. 110 birtokos család, aki legalább 10, vagy annál több jobbággyal /jobbágy portával/ rendelkezik;
3. 127 birtokos család, aki 3-9 jobbággyal /jobbágy portával/ rendelkezik;
4. 147 birtokos család, aki 1-2 jobbággyal, /jobbágy portával/ és "saját" kúriával rendelkezik.

Bekecs és Legyesbénye közül a XVI. század folyamán az utóbbiról rendelkezünk több birtoklástörténeti adattal. Zemplén vármegye közgyűlési jegyzőkönyveiben található⁶⁴ és tárgyalat peres ügyek nyomán bukkan elő ismét egy már ismert birtokos, Szemere Demeter neve, s mellette Csillag Istváné és testvéreié. Eszerint: "Csillag István protestációt terjeszt elő Szemere Demeter ellen, azért, mert a nevezett hatalmasul levágta és a maga hasznára fordította Csillag Pál egyik borjúját. Sőt, ezzel meg sem elégedvén, Legyesbénye possessio határából szekereivel elvitte Csillag Pál, Caillag Márton és Csillag István hat darab juhát is."

A korábban is hatalmaskodással vádolt Szemere Demeter most sem tagadta meg önmagát. Neve mellett még másik 3 legyesbényei birtokos nemes nevét is megismerhetjük a Csillag testvérek személyében. Csillag István nevével korábban is találkozunk 1552-ben Legyesbényét először találjuk e néven, - ekkor iktatják be, Thoma Ferencsel együtt, birtokába. Zemplén vármegye jegyzőkönyvei azonban még 1558-60-ban két birtokos nevről tudósítanak. "Kupay Mihály fivé-

reivel együtt a törvénycikkelyekben foglaltaknak megfelelően Szuhay Péter szolgabíró és Abonyi Máté esküdt által kérette Alaghy Jánostól a Legyesbényén fekvő birtokrészeket." Az Alaghy család a század közepén emelkedett ki a köznemesi sorból, királyhűsége révén hatalmas birtokokat szerezve, azonban a századvégen kihalt. Birtokaik egy része.- felesége, Alaghy Bekényi Judit révén - Rákóczi Zsigmond kezére került. Bár 1567-ben a törökdhülés következtében a község elpusztult, neve előtt a "desertus" jelzőt találjuk, hamarosan újranépesedett. Hogy a régi, Mezőbénye helyén vagy már a mai Legyesbénye területén, nem tudjuk. Mindenesetre 1575-ben Fein Lukács, 1593-ban Rákóczi Zsigmond is részbirtokkal rendelkezik itt. Az 1585-ös Zemplén vármegyei portai összeírás szerint Monoky Mihály gróf // birtokai: Alsó-Megyaszó, Bekecs, Felső-Lucz, Monok, Szada, /Lask, Lazony, Mihályi/. A rangban előretörő, vagyont, birtokokat szerző Rákóczi Zsigmond, Zemplén vármegyében később kialakította a szerencsi uradalomát. Idetartoztak: Alsó-Lucz, Alsó-Megyaszó, Felső-Megyaszó, Harkány, Hernád-Németi, Karád, Kesznyéten, Legyesbénye, Ond, Szerencs és Zombor. Hankó Zoltán: Liszka, Mád, Szerencs mezővárosokat, Hernádnémeti, Alsó- és Felső-Megyaszó, Ond, Prügy falvakat, Legyesbénye, Szada rész birtokokat, Bazsi, Harkány, Kak, Zombor pusztákat említi a Rákóczi uradalom részeként. A többi Zemplén vármegyei jószágok a regéci, tokaji, ónodi urada-lomhoz tartoztak. Mivel a szerző kb. 1590-es évek állapotát rögzíti, s ez a vagyon- és birtokszerzés egy szakaszára és időpontjára vonatkozik, tekintsük át röviden a család gazdasági alapját megteremtő Rákóczi Zsigmond ezirányú tevékenységét. Rákóczi Zsigmond ősei, néhány észak-Magyarországi falu birtokosai, Köznemes apja Rákóczi János 1551-ben Zemplén vármegye alispánja. 1560-ban Csicsva várának várnagyaként említik, tehát a köznemesség tekintélyesebb tagjai közé számít. Fia Felsővadászson született, 1544-es

születési dátuma bizonytalan. De bizonyíthatóan Perényi Gábor sárospataki protestáns udvarában nevelkedik. Némi, nem tekintélyes birtokkal bír, rákényszerül a nagyúr szolgálatára. Ebből a közegeből indul a társadalmi ranglétrán felfelé. Még a török hódoltságbeli "mobil" viszonyok közt is egyedülálló pályát fut be, melyhez hasonlót a korban rajta kívül csak Eszterházy Miklós. /Közös vonásuk, hogy gazdagodásuk megindulása mindkettőt a Mágóchy családdal kapcsolja össze./ Köznemes lovastiszt, "egy szál karddal" vitézi hírt, gazdagságot, végül fejedelmi trónt szerez. 1586-ban szerepel először szendrői főkapitányként. E tisztség származásához képest komoly előmenetelt jelent. Kinevezésekor már tapasztalt végvári tiszt. Mivel 1587-es első házasságáig nem rendelkezik: számottevő vagyonnal /felesége özv. Mágóchy Andrásné, Alaghy Judit, vele a Mágóchy, Alaghy javak/, feltűnő kölcsöneinek nagyságrendje, például: 1579-1000 Ft, 1580-3000 Ft kölcsön végházak szükségleteire. Ezek fejében zálogul 1583-ban Szerencset kapta. A zálogösszeg megemlése után 1587-ben Szerencs zálogösszege 9160 Ft-ot tett ki. Még első házassága után sem lehetett birtokaiból olyan óriási jövedelme, mint ami későbbi birtokszerzéseinél – a zálogbirtokok összegeiben kimutatható. Honnan és miből tett szert ennyi pénzre? Csak feltételezhetjük, hogy a szendrői végvári tiszt, majd főkapitány Hegyalja borával kereskedett Lengyelország felé. Pénze ebből és hadivállalkozásokból származott. Szerencs nem tartozott a klasszikus borvidékhez, bortermelése kevés - s nem sorolható a 12 mezőváros közé, melyek a teljes hegyaljai bortermelés 88,3 %-át adták. Első házassága teszi egycsapásra a tekintélyes köznemes szendrői kapitányt Felső-Magyarország egyik legtekintélyesebb birtokosává. A házasságkötés pontos dátuma nem ismert, de 1587-ben történhetett legkorábban, mert ez év augusztusában Rákóczi Zsigmond már a Mágóchy-árvák gyámjaként szerepel./Munkács, Torna, Lednice uradalmának igazgatását, jövedelmeinek kezelését jelenti ez./1587 előtt Dél-Zemplénben "csak" Szerencs, Hernád-Németi és Bass prédiüm Rákóczi zálogbirtoka. Szerencs birtoklása azt jelenti, hogy a Hegyalja peremén /még nem az igazi bortermelő helyeken/ megvetheti lábát. Első házassága révén kerül hozzá Mád, szőlőtermő mezőváros, Alaghy-birtok. 1591-ben - Claudius Ruessel elhunyt tokaji várkapitány örökösétől - váltja meg Zombor egy részét, 12.000 Ft-nyi összegben. A település bortermelése mellett szántóművelése is jelentős. Így Mád után a második hegyaljai bortermelő település birtokosa. 1592-ben a kialakulóban lévő szerencsi uradalom /Szerencs, Hernád-Németi, Bass, Zombor, Megyaszó/ zálogösszege 32.387 Ft 55 dénár. A Rákóczi nyújtotta kölcsönök miatt értéke emelkedik, közel 52.000-re. De ez az uradalom Onddal kiegészítve 1604-ben 73.387 Ft 55 dénárt ár. Csak 1587-ben szerencsi várának megerősítésére 3000 Ft-ot költött. De legnagyobb "fogása" 1599-ben Tarcal mezőváros megszerzése volt. Rudolf császár 80.000 Ft-ért zálogosította el Hegyalja szőlő és bortermelő területének egyik gyöngyét, mezővárosát. Tokajt azonban nem sikerült megszereznie. A város 1607-ben került Thurzó György zálogbirtokába. Így láthatjuk, hogy Rákóczi tudatosan törekedett az egyre nagyobb jelentőségű borvidék minél nagyobb mérvű birtoklására, a hegyaljai birtokai egyben birtokszerzeményeinek legértékesebb részét képezték. Mindenesetre Báthory István országbíró mellett a századfordulón Rákóczi Zsigmond, Kelet-Magyarország legtekintélyesebb főurává lett. Mivel Bekecs a 15 éves háború pusztításai miatt elnéptelenedett, a XVI. század végén, 1598-as kamarai adólajstromok alapján, /amely a vármegye birtokosait és jobbágyait községek szerint tünteti fel, az alábbi módon/, ismét csak Legyesbényére nézve rendelkezünk adatokkal.

Birtokos neve	Birtokosainak száma: /az adott települé- sen/	Jobbágyainak száma
Bégányi Pál	1	1
Bors János	1	1
Köműves András	1	1
Móri István	2	2

Mérey Boldizsár	2	2
Rákóczi Zsigmond	10	
Szemere István	1	23
Szemere Gergely		
Gergely István, János	2	2
Szinyéry Lukács özvegye	2	2
	<hr/>	<hr/>
	22	34

A jobbágy porták száma a településen eszerint 22, az összeírt jobbágyok száma /Rákóczi Zsigmond 10 portája mellett nincs feltüntetve/ 34. Az ugyanekkor készült taxás nemesekről készült összeírás Legyesbényén Fulló Mihály nevét örökíti meg. Rákóczi, házasságát követően kedvelt hívének, Békési Jánosnak, a szerencsi vár kapitányának adományozta a községben fekvő részbirtokát /10 jobbágy porta/. Békési ide is költözött. A megadományozott kapitány feleszi születésű lévén, a háború pusztításai miatt megritkult lakosság pótlására Leleszről telepített Legyesbényére új lakosokat.

12. Bocskai és a hajdútelepítések

Miközben a 15 éves háború értelmetlenül elhúzódott, Magyarország tovább pusztult, a két - békét óhajtó, de a hadakozást presztizsokból, győzelem nélkül, befejezni nem tudó nagyhatalom egymással való harcában egy új momentum jelentkezett: a Bocskai -szabadságharc. A háborús pusztítások, zsoldoshadak garázdálkodása, a rendi és vallási sérelmek tovább fokozódtak. A Habsburg uralkodó /Rudolf/ által alkalmazott új pénzszerzési módszer, a hűtlenségi perek beindítása /ítélet csak egy lehetett: fej- és jószágvesztés/, még az eddig lojális - a Habsburgok által megteremtett és fölemelt - új zálogbirtokos arisztokráciát is elidegenítették az udvartól. A császári hatalom e pénzszerzési módszere, létét és egzisztenciáját kérdőjelezte meg. Illésházy István Lengyelországba menekült, a szintén fenyegetett Rákóczi Zsigmond Szerencsre, Mágochy Ferenc Munkácsra húzódott, de Bocskai Istvánnak a Partium legnagyobb birtokosának már gyorsan döntenie kellett - Belgiojosó kassai kapitány csapatai közeledtek várai felé - kegyelemre megadja magát, vagy fegyverrel áll ellent. Az utóbbit választotta. 1604. október 15-re virradó éjszakán - a hajdúkkal egyezséget kötve csapataival szétverte Petz János császári ezredes 3500 főnyi seregét, Álmosd Diószegnél. A többszörös túlerőben lévő Belgiojosó ekkor seregével Rakamaz, Tokaj térségébe vonult vissza. A visszavonulókat, Lippay Balázs, Némethy Balázs és Szilassy János kapitányok hajdúi Rakamaznál még "megcsipkedték". Az álmosdi győzelem egycsapásra Bocskai kezébe adta a Tuszántúlt. Bocskai és a hajdúk összefogása nyomán kibontakozott történelmünk első Habsburg ellenes felkelése.

A mozgalom célja, a rendi sérelmek orvoslása és a protestáns vallásszabadság biztosítása volt. De kik voltak ezek a hajdúk? A XV. század utolsó évtizedeiben a nagyarányú marhakereskedelem kifejlődésével jelent meg az a marhapásztor, fegyveres marhahajtó réteg, akiket "haidoner"-nek, "bubulci"-nak/ hajdúknak neveztek. A második jobbágyság irányába ható társadalomátalakulás szorításából menekülve, valamint a háborúk katonai igényét kihasználva olyan fegyverforgató társadalmi réteggé

alakultak át, melynek tagjai szökött jobbágyok mellett a kismemesség, a városi szegénység, a végvári katonák, sőt a jászok, kunok sorai közül is verbuválódtak. Kialakult sajátos katonai szervezetük, kapitányaikat, hadnagyjaikat, tizedeseiket maguk választották, és jellemző harcmódoruk, a portyázás és lesvetés. A XVI. századra a hajdúságnak három nagy csoportja alakult ki aszerint, hogy milyen formában vállalták a zsoldos katonai szolgálatot: 1. szabad, 2. magánföldesúri, 3. királyi. Az első és harmadik: csoportból került ki a Bocskaihoz csatlakozó hajdúság. Bocskai 1604. november 12-én vonult be Kassára, észak-kelet-Magyarország "fővárosába". Bár a többszörös túlerőben lévő Basta csapatai két ütközetben is /Osgyán,

november 17. és Edelény november 28-án/ vereséget mértek csapataira, Kassa visszafoglalása nem sikerült. A császári hadvezér kénytelen volt csapataival Eperjesre húzódni. A kezdeményezést ismét Bocskai ragadta magához és az 1605-ös úgynevezett téli hadjáratában elfoglalta szinte az egész Felvidéket és kiterjesztette hatalmát Erdélyre is./Az erdélyi rendek 1605. február 21-én nyárádszeredai gyűlésükön Bocskait Erdély fejedelmévé választották./ A régi magyar történelem írásban elterjedt nézet szerint a felső-magyarországi főnemesség csatlakozása Bocskaihoz a következőképpen történt. 1605. március 10-én Bocskai Szerencsre ment - Rákóczi Zsigmond várába – itt ütötte föl főhadiszállását. Azzal, hogy Felső-Magyarország egyik legbefolyásosabb, hadban jártas, dúsgazdag urát megnyerte magának, helyzete igen megerősödött. Homonnai Bálintot, Mágochy Ferencet, Desőffy Miklóst, és Nyáry Pált megnyerte a szabadságharc ügyének. Az igazság azonban az, hogy Homonnai és Mágochy a vármegyei hadakkal már 1604. október végén Bocskai mellé állt, Rákóczi csatlakozása pedig novemberben történhetett meg /Kassán?/. 1604/05 fordulóján már ő és Csáky István közvetített Bocskai és Basta között. Ezután a szerencsi országgyűlésig nem találkoznak, mivel Rákóczi Makovicán tartózkodik. Az országgyűlés elején nincs jelen, amiért Bocskai neheztel is rá. A fölkelés belső ügyeinek rendezésére Bocskai a rendeket országgyűlésre hívta Szerencsre /1605. április 17-20/. Azért nem Kassára, mert a meghívólevelek kibocsátása idején Basta hadserege még Eperjesen állomásozott. Március 29-én kelt meghívólevelében tájékoztatta a rendeket a gyűlés céljáról.

"De hogy az ellenség ellen jobb módjával oltalmazhassuk magunkat és az több magyar atyánkfíával is megegyezhessünk, kívántatik összegyűlni és minden egyéb rendbeli dolgokat hátrahagyván, csak azokról kell végezni kegyelmeteknek, mint állhassunk az ellenségnek ellene, hogy az kegyelmetek, szép hazája megcsendesedjék és épüljön is. Rendeltük az gyűlés napját ez jövő húsvét nap után való vasárnapot, itt Zerenchyen..."

A zempléniek Körtvélyes községben tartott gyűlésükön kimondták, hogy : Zemplén vármegye részéről fegyveresen 300 lovas és 400 gyalogos szálljon szikra Thorday György, MiskeyAndrás és Horvát Boldizsár vezérlete alatt, hogy Szerencs mögött táborot ütven "az országgyűlésnek bátorságba helyezését biztosítsa"/vagyis az esetleges támadások ellen megvédje, hiszen Tokaj még német kézen volt./A z április 17-én kezdődő diétán 22 vármegye követe és számos magyarországi főúr jelent meg a református templomban amelyben belső falán ma is márványtábla emlékeztet a jelentős eseményre. Itt Bocskai Istvánt Magyarország és Erdély fejedelmévé választották. Istvánffy így ír erről:

"Mikor erre az országgyűlésre nagy számban összejöttek, Bocskait mindnyájan fejedelemmé választották, s mindenkinek megengedték vallása szabad gyakorlását, de katolikuson, luteránuson, és kálvinistán kívül más vallását nem."

Homonnai Bálint - Rákóczi Zsigmond írja - ekkor Zemplén vármegye főispánja volt, aki a bodrogeresztúri hadiszemlén emelte fel az ország zászlaját, melyen a következő volt a felirat: "Isten velünk, ki ellenünk". E zászló alatt indultak el a hadak Luther énekével: "Erős várunk az Isten..."

Az 1605-ös szerencsi országgyűlés legnagyobb érdeme az volt, hogy az első nagy történelmi kompromisszum a magyar nemesek és a magyar katonarétegek /hajdúk/ között itt jött létre. Bocskai így jellemezte hajdúit 1605. október 27-én Szerencsről keltezt levelében Illésházy Istvánnak: "valamint, s valahogy lőtt, eddig való előmenetelünk Isten után ökegyelmek által lőtt. A korponai országgyűlés /1605. november/ napirendjén ismét szereplő hajdúkérdés gyökeres rendezésére a fejedelem 1605. december 12-én kiváltságlevelet adott ki, amellyel 9254 hajdút telepített saját birtokain: Kállón, a pusztán álló Nánáson, Dorogon és Varjasan, továbbá Hadházon, Vámospércsen, Simán és Viden. A hajdú birtokok mentesen voltak minden állami és főúri szolgáltatás alól, tulajdonosaik csupán katonáskodásra voltak kötelezettek. A hajdú településeknek kollektív nemességet adományozott. Ezzel Bocskai egy nagyszámú hivatásos katonaréteget visszavezetett a termelőmunkához, egyben szabad paraszti állapotba juttatva őket. Ez adja a hajdú telepek első csoportját. Északkelet-Magyarországon még - számunkra - a Sajó- Hernád melletti vagy zempléni hajdútelepek

fontosak:Bekecs //, Böcs, Kesznyéten, Hidvég, Szederkény, Palkonya, Gesztely, Monok, Megyaszó, Szerencs, Emőd, Ónod. A szabad hajdúk Bocskai váratlan halála /1606. december 29./ után igyekeztek új pártfogókat keresni. Báthory Gábor személyében találták meg. A Sajó-Hernád mentén letelepedni kívánó hajdúk 1608. április 19-én Homonnai Bálinttal kötött egyezségükben, azt kívánták, hogy Hernádnémetiben, Szerencsen, Böcsön, Kesznyétenben /gyalogosok/ letelepedhessenek. A letelepítettek támogatták volna Homonnai Bálintot az erdélyi fejedelemség megszerzésében. Ebből azonban /tudniillik:fejedelemség/ nem lett semmi. Így a Sajó-Hernád menti hajdú telepítések a zempléni Rákóczi birtokok védelmezőivé váltak a török ellenében. A községekben és a környéken a birtokos nemesek kezdettől fogva a kiváltságos állapot megszüntetésén munkálkodtak Bitorlónak tekintették a hajdúkat és erőszakkal is a jobbágyi szolgáltatásokra igyekeztek kötelezni őket. Félítették tőlük a jobbágyaikat is, akik szintén a hajdú szabadságjogok megszerzésére törekedtek.

Összesen a Sajó-Hernád-menti hajdú telepeken "leszállt" hajdúk száma: 692 lovas, 1693 gyalogos volt. Bocskai nem feledkezett meg az országgyűlésnek otthont adó Szerencsről sem és széleskörű kiváltságokkal ruházta fel halálának évében /1606. március 9./

13. Hajdukérdés és török pusztítások a XVII. században

Az Árpádok, Anjouk és Habsburgok korában Dél-Zemplénben birtokló ősi nemzetségek a XV. században kihaltak. Közülük egyedül a Monokyak érték meg a XVI-XVII. századot, s őrizték birtokaikat a vármegyében. Monoky János 1593-ban a 15 éves háború kezdetén a törököktől visszafoglalt fontos Fülek várának kapitánya, ő már országos hírré tett szert. Fia, Ferenc is végvári kapitány, az ónodi vár élén áll 1607-ben. Királyhűségért, hadi érdemeiért 1625-ben II. Ferdinánd királytól bárói rangot kap. Egyetlen fia, János ifjúkorában halt meg, természetes halállal 1643-ban, vele a család férfiágon kihal. Két lánya marad, Anna és Zsuzsanna. Monoky Ferenc királyi engedéllyel fiúsítja a lányokat. Az előbbi, Csikszentkirályi és Knasznahorkai Andrassy Mátyáshoz, az utóbbi Thököly Zsigmondhoz megy nőül. Mindketten, az őket illető leánynegyed hányadát, a Monoky-birtok felét-felét kapják hozományul. A XVI. század végén feltörő Rákóczi család mellett Zemplénben így /a XVII. században/ az Andrassyak lesznek az új, jelentős birtokosok. Az Andrassyak ősrégi székely család /a családi hagyomány szerint az ősök az Árpád vezérrel honfoglaláskor jöttek be a hazába/. Első ismert tagjuk András vezér, aki 1000-ben I. István koronázásakor egy híres külföldi bajnokkal vívott meg és annak sisakos fejét és páncélos vállát egy csapással levágta. Innét kapta az "Erős" jelzőt nevéhez. Címerükben is kardos férfi és koronát tartó két oroszlán látható. Mindez családi hagyomány. Az első - hiteles - Andrassy Mihály 1514-ben Erdélyben, a marosvásárhelyi gyűlésen "székülő bíró"-ként bukkan elő. Testvére Márton 1550-ben nyert szentkirályi birtokáról származik a család első előneve. 1575-ben menekülniök kell Erdélyből, a királyi Magyarországra jönnek. 1585-ben a királynak tett szolgálataikért a Gömör vármegyei Krasznahorka várát kapják adományul. Innét származik a második előnév. A Monokyakkal kötött házasság és vagyon révén válik a család több évszázadra meghatározóvá Zemplén vármegyében. Rákóczi Zsigmond fiai közül György folytatta leginkább apja, családi hatalmat és vagyont gyarapító politikáját. Sikeres - és boldog - házassága Lorántffy Zsuzsannával tovább növelte az amúgy is hatalmas birtokai területének nagyságát. Zemplén vármegyében Szerencstől az újonnan - házassága révén - hozzá került Sárospatakig 55 km hosszúságban és körülbelül: 20 km - es szélességben terültek el birtokai. Ezeket a töröktől a királyi vár Tokaj, s magánvárai Sárospatak, Szerencs, Ónod és Sajó-Hernád menti települések védték. A hajdúk nagyon ellentmondásos helyzetben voltak. Kiváltságaik révén már elszakadtak a jobbágyságtól, ugyanekkor kiváltságaik kollektív volta miatt a nemesség nem fogadta be őket, hiszen nem személyre szólóan kapták a hajduszabadságot. A Királyi-Magyarországot védve a török támadás ellen /esetünkben a Rákóczi birtokokat is/ éltek annak peremén és - ha nem is karddal - ugyanakkor harcolniuk kellett a hajdú szabadságot el nem ismerő nemesi vármegye ellen. A községekben és a környéken a birtokos nemesek kezdettől fogva a kiváltságos állapot megszüntetésén dolgoztak. Bitorlóknak tekintették a hajdúkat és erőszakkal is jobbágyi szolgáltatásokra akarták kötelezni. De Bekecs, mint korábban elpusztított hely például a hajdúk betelepítése után az 1633. évtől a hajdú városok/??/ kiváltságait kezdte gyakorolni. Az országgyűléseken is "napirenden volt" a hajdukérdés. 1634-ben itt Zemplén vármegyét Tarkányi István alispán és Kácsándy Mihály képviselték. Követi utasításuk az volt, hogy az országgyűlés fossa meg a hajdúkat kiváltságaikból helyezze vissza jobbágyi állapotba, földesúri, illetve vármegyei joghatóság alá. A következő esztendei országgyűlés is foglalkozott a zempléni állapotokkal /1635. 68. és 92. törvénycikk/ "a Karok és Rendek tapasztalván, hogy a szabad hajdú városokon kívül Zemplén vármegyében is, egyes helységek a földesuraiknak megtagadják a dézsma fizetést és a paraszterheket vonakodtak viselni, sőt a faluba menekült jobbágyok visszaadását is megtagadták..." azt a határozatot hozta, ha valaki szökött jobbágyokat fogad magához, "a közbecsű áron megváltható házhely elvesztésével büntetessék." Bornemissza János ónodi várkapitány 1634-ben jelezte Zemplén vármegyének az egi törökök készülődését, mire a vármegyei hadak Szerencs környékén összegyülekeztek. Ezt észelve a török támadás

elmaradt. Nem így 1635-ben, amikor a fentebb említettek megjelentek a Sajó-Hernád vidékén s a hajdú településeket hódoltatták, Szerencs környékén pedig nagy pusztítást okoztak. Hogy a 14 helység /Hernádnémeti, Gesztely, Hidvég, Megyaszó, Bekecs, Monok, stb/ a "főemberekkel" és vármegyével szemben szabadságuk oltalmazására hívta be a törököt, vagy Bethlen István bujtotta fel őket, nem tudjuk. Mindenesetre a Rákóczi ellenlábás Bethlen - aki a török segítségét kereste - nem egyszer /1637-ben is/ behívta őket a Rákóczi birtokok pusztítására. Az előbb megnevezett helységek 1634-ben a fejedelem részéről olyan kiváltsággal ruháztattak fel, hogy szállásbeli kötelezettségképpen minden jobbágytelek után 1 jól felfegyverzett lovas, a házas zsellér pedig egy kellően felszerelt gyalogost tartozott kiállítani, annyiszor, amennyiszor a parancs szól az ellenség közeledésére, az erre a célra szolgáló dombos helyeken kötelesek voltak összegyűlekezni, a török támadását a szerencsieknek jelezni, hogy a Rákóczi javak felprédálását megakadályozzák. A rabló török ellen pennával hadakozott zempléni vice ispánnak, Szirmay Péternek, 1649-ből reánk maradt jegyzőkönyvekben 340 esztendővel ezelőtt Zemplénben élt, mindkét nembéli tanuk hit alatt vallották : hogyan raboltak a törökök "Szerencs tartományá"-ban Bekecs, Csanáros, Csécs, Dobsza, Gesztely, Kesznyéten, Legyesbénye, Lucz, Megyasszó, Monok, és Szerencs helységeiben.

"Ez előth minth egy Tizenegy avagy Tizenkét esztendővel circiter tudom azt hoga Bekeczet el rablottak, ugyanakkor az Szerencsi csordatis ess menest el hajtottak."

Szerencs mezőváros lakosai vallják: Török Bálintot a bekecsi hídtól vitte el a török. A csobajai csatában vezett el, s vitt el tizenkét embereket. Mikor Bekeczet rablotta, vitte el Hamvaj Lukács fiát, Hamvaj Mihályt. Ugyanakkor vitte el Csapó András mostoha fiát, Soltész Mihályt, mely úgy hallatszik, hogy Nándorfehérváron vagyon. Ugyanezen inasnak egy hűgát, mely vagyon Budán, Dorkát /Dorottyát/. Ugyanakkor a ménest elhajtotta, 350 db-ot. Az ökrörcsordát 500 ökröt hajtott el. Ugyanakkor egy ménespásztort és egy szolgát vágott le.
Bekecs helység lakói vallják,

Petrus Olah...: "Tudom hoga az Török megh rablott a Falunkat, vith el huszonkilencz embereket, meljenek egyik része hajdu, masik reszeparaszt emberek voltanak, kiknek öthe kiszabadult, az többi odamaradth. Az hazakbanis egeth öth, azok voltanak paraszt emberek. Ugian akkor mind az maguk marhaját, a mind az szerenczieket, es egyeb helyben levő embereknek marhajokat hajtottanak el."

Ebből az időből /1653. tájáról/ való lehet az a kelet és elintézés nélküli levél is, melyet egy szegény, ügyefogyott, sok nyavalyát szenvedő rab írt /íratott/ :

"Alázatos szolgálomat ajánlom Nagtokk és Kegelmetekk. Intől kívánok minden lelki testi iokat io egességgel tündöklő hozzu eletett nagi boldogul megh adatni. Naghtokat es Kedteket kelletek alazatos supplicatiom által megh talalnom miuel hoga ez el mult Bekecz el Rablaskor estem uolt az TÖrökökk. Kemen sulios rabsagaban, semmi okal ki nem szabadulhattam hanem meg kellett szzolnom eot szaz Ezüst Tallerban melynek megh fizetessere elegtelen vagiok. Foliamottam annak okaert Naghtokhoz es kedtekhez...Naghtoktol es Kedtekteol jo és Kegiejes valaszt var Legyes Beniey Tott Pal".

14. Habsburg ellenes felszabadító mozgalmak környékünkön

a XVII. században

A magyar rendi kiváltságok és a protestáns vallásszabadság biztosítása érdekében I. Rákóczi György erdélyi fejedelem - Rákóczi Zsigmond fia - is bekapcsolódott, nyugat-európai protestáns hatalmak szövetségében a 30 éves háborúba /1618-48/. 1644. februárban indult hadaival Gyulafehérvárról Északkelet-Magyarország felé. Legyesbényéről keltezte március 18-án Kassa városához írt levelét, mely az Abauj vármegyei hadak felállításáról, a Szepes felöli utak elzárásáról stb. intézkedett. E levelében említi, hogy 10,000 emberrel tart Szerencsre. Míg azonban hadai a tavasz folyamán már a bányavárosok felé nyomultak ellenfele, Eszterházy Miklós nádor hada vá-

ratlanul Szerencs előtt termett és azt körülzárta. Június 11-én a vár áruló kapitánya Radványi István feladta a várat. A fejedelem hadai azonban Kemény János vezetésével hamarosan megjelentek és véres ostrommal visszafoglalták, az árulót a várkapura - elrettentő példaként - felakasztották. Az 1645. december 15-én megkötött linzi béke Rákóczi uralkodása tartamára Zemplén vármegyét is a fejedelem hatalma alá juttatta. Az elért eredményekről a fejedelem így vélekedett: "az Úristen dicsőségére nézve s talán külső szabadságára nézve is hazánknak egy magyar fejedelem is azt végbe nem vitte, akit mi mostan..."

Rákóczi György halálával a vármegye ismét a Királyi Magyarország részévé vált. A XVII. századi 60-as éveinek elején egyaránt török és német támadással, beszállásolással, pusztítással kellett szembenéznie. 1661-ben Ali egri pasa és Kucsuk Mehemed jenői bég, fenyegette meg a vármegyét, amely hozzáfogott a védelem megszervezéséhez. A török betört ugyan Szerencs környékére, de a vármegyei nemesi had vitézül ellenállt, a szüretet megmentette. Wesselényi nádor - levele szerint a vármegye védelmére 800 katonát vezényelt Szerencshez, Hernádnémetihez, a török ellen.

A XVII. század utolsó harmadában a Habsburg abszolutizmus kiteljesedni látszott a Királyi-Magyarországon. A király iránt eddig lojális arisztokrácia pozíciókat veszített, kezdett kiszorulni a hatalomból. Folytatódott kíméletlenül erőszakossá vált az ellenreformáció. A II. Rákóczi György özvegye a keményen katolikus Báthory Zsófia hatására a Rákóczi birtokon is fölerősödött ez a folyamat. A szerencsi református templomot is protestáns kézből erőszakkal visszavette. /1670/

A magyar főúri ellenzék mozgalma, amit Wesselényi-féle összeesküvés néven ismerünk kudarcra végződött. Vezetői jórészt verpadon végezték, egyedül I. Rákóczi Ferenc /Báthory Zsófia fia/ kapott kegyelmet, de óriási áron 400.000.-Ft értékben "megválthatta" életét. De váraiba német őrséget kellett befogadnia. Az összeesküvésről, annak kipattanása előtt 1 évvel, 1669-ben, tudomást szerzett az udvar és figyelemmel ki-

sérte annak szervezését. Bár Rákóczi vezetésével felkelő északkelet-magyarországiak elfogták a tokaji várparancsnokot, Spork császári tábornok seregei hamarosan megérkeztek. 1670. május 1-én a tállyai gyűlésen a felkelők elhatározták a fegyverletételt. Szerencs várában - tanácskozott Rákóczi fegyverbarátaival, mikor Spork közeledéséről hírt kapott. Lóhalálában menekült anyja védőszárnyai alá Munkács várába. Zempléni

híveit, például a tolcsvai Bónis Ferenc táblabírókat fejezték le, többeket súlyos börtönfogságra ítélték. Lipót császár két rendelettel "válaszolt" a magyar főurak sikertelen szervezkedésére. Adórendeletet adott ki, amely kimondta, hogy minden vármegye maga tartsa el a területén tartózkodó császári katonákat. Másik rendeletével intézkedett a körülbelül: 11.000 főnyi zömmel magyar végvári katonaság létszámának 4.000 főre való csökkentéséről. Ez utóbbi rendelet végrehajtásához először Északkelet-Magyarországon láttak hozzá. Bár a végvári katonaság létszámát drasztikusan csökkentették, a Sajó-Hernád menti hajdú települések kiváltságai megmaradtak. Ezek mellett, az 1673-as dézsmáösszeírás Szerencs, Bekecs, Mezőbénye, Szada... hajduprivilegiumokkal rendel-

kező helységekként említi, a községeket. Az 1698. évi Extractus Urbaniális Legyesbényéről ezt mondja: "Ezt is regentin török pusztította el, lakosai elraboltattak."

A "regentin" tehát a korabeli adatok ismeretében - 1673 után történhetett. A kuruc elnevezés az 1670-es évek közepén alakult ki, a Wesselényi összeesküvésből megmenekült, a török hódítás területén /Partium/ a török hallgatólagos támogatását élvező Habsburg ellenes katonaréteget jelentette. Ezzel párhuzamosan kezdték alkalmazni a Habsburg uralkodók pártján álló, oldalukon küzdő magyarokra a labanc elnevezést. Bél Mátyás valószínűleg téves feltételezéséből terjedt el a magyar történettudományban ez a nézet, hogy a "kuruc" szó a crux = kereszt jelét ruhájukon hordozó Dózsa felkelésbeli parasztok elnevezéséből származik. Az újabb nyelvészeti kutatások nem tartják ezt egyértelműen tisztázottnak. A kurucok első sikeres támadásukat a királyi Magyarország ellen 1678-ban intézték - a bányavárosokig nyomultak előre. Fokozatosan szabadultak meg az erdélyi gyámkodástól és egységesítették vezetésüket. 1680. január 8-án a hajdúszoboszlói gyűlésükön fővezérükké Thököly Imrét választották. Bár Thököly a következő évben már négy északkelet-magyarországi vármegyében teletthette hadait /így Zemplén vármegyében is/ - a császáriakkal kötött fegyverszünet értelmében, igazi kiugró sikerű éve az 1682-es volt.

Június 15-én Munkácson megtartották Thököly Imre és Zrinyi Ilona menyegzőjét. /Zrinyi Ilona első férje a Wesselényi összeesküvés vezetői közé tartozó I. Rákóczi Ferenc, 1676-ban halt meg - váratlanul./ A politikai szövetségkötésnek, érdekházasságnak indult kapcsolat hamarosan őszinte mély érzéssé, szerelemmé változott. A kialakult harmonikus kapcsolat azonban csak megerősítette azt a tényt, hogy Thököly a Rákóczi birtokok ura lett, a ez hatalmi bázisának szilárd alapját jelentette Északkelet-Magyarországon.

Csapatai váratlan rajtaütéssel, véres éjszakai ostrommal bevették Kassa városát, várát. Így a szepesi kamara székhelye a kuruc vezér kezére került. Szeptember 16-án pedig Ibrahim budai pasa a szerencsi megegyezés alapján Thökölyt Magyarország királyává nevezte ki. Thököly, Bocskay és Bethlen példáját követve nem élt e címmel: fejedelemnek és a magyarországi részek urának nevezte magát. A Felvidéken a Garam folyóig terjedt fejedelemségének határa. /Magyarország rövid időre, 1682-85. négy részre szakadt./ Szerencsen táborozott a fejedelem 1683-ban, itt fogadta a vármegye tisztelgő küldöttségét. Itt tartózkodása alatt juttatta vissza a protestánsok kezére a Báthory Zsófia által elvett templomot. Intézkedett, hogy a szökött katonákat be kell fogdosni. S bár a következő esztendőben a török bécsi veresége már a kuruc mozgalomra is érezte hatását, a szüretelők biztonsága érdekében kirendelte saját katonaságát. Az 1685-ös év gyászos esztendeje volt a felkelésnek. A váradi pasa október 15-én elfogta Thökölyt. Ezzel akarta a bécsi udvart békekötésre bírni. A cselekedet a kuruc mozgalom széthullását eredményezte. Várai - Kassa, Szerencs, Sárospatak, Regéc - kapituláltak, serege Petneházy vezetésével átállt a császáriakhoz, /hogy Magyarország török alóli felszabadításáért küzdjön/ csak Munkács tartotta magát egy ideig /1688/. Felhívásai a Felvidéken süket fülekre találtak, ekkor

már Zemplén vármegye is Lipót császár oldalán állt. A felszabadító háború hadszíntereinek délre való tolódásával a Sajó-Hernád menti hajdúság katonáskodó volta megszűnőben volt. A Habsburg hatalom és a török hódoltságérintkezési pontjain létrehozott hajdú telepek funkciója megszűnt. Nem volt tovább szükség katonai szervezetükre, ezért 1685-től kezdve még katonatartási kötelezettséggel is terhelik őket. Innentől már katonáskodásuk megváltása fejében adóznak. Az államnak katonai erejükre már nincs szükség, adóbevételeikre igen. Lipót császár menti meg őket, császári rendelettel felismerve adóbázis voltukat, a főúri kilenced és az egyházi tized fizetése alól.

15. Vázlat a hegyaljai mezővárosi fejlődésről

A történelmi Zemplén vármegye déli része, Hegyalja, természet földrajzi értelemben egy elkülönülő tájegység. A történelmi időszakban, a XVI. századtól azonban gazdasági fejlődésben eltérő utat járt be a környező területekkel ellentétben. Ez a speciális fejlődés a szőlő- és bortermelésen alapult. A hegyaljai szőlő- és borkultúra eredetét a honfoglaláskor a magyarsággal beköltözött kazár népcsoport tevékenységére vezethetjük vissza. Ők voltak azok, akik a Kaukázus előteréből ezeket az ismereteket elhozhatták, alkalmazták. Ez az elképzelés nem tagadja a kívülről jött, későbbi művelési módok, hatások megtermékenyítő szerepét. A Hegyalja területe kedvező természeti feltételeket biztosít a szőlőművelésre. E lehetőség a XIII. századi korai vallon hospeseket a megtelepedésre készítette. A szőlő olyan intenzív kultúra, amely nagy munkaerő igényt támaszt, de ugyanakkor jelentős népességet köt le. Nem véletlen tehát a megnövekedett népességű területen a városfejlődés, illetve annak mezővárosi formájának kialakulása. A mezővárosok a középkorban sajátos jogállású, termelési-technikai és társadalmi szempontból különleges képződmények. A mezőváros történelmi, jogtörténelmi megközelítésben a középkorban "oppidum"-ként ismert, az alacsonyabbrendű településtől a "possessio"-tól privilégiumai különböztetik meg. Ezek lehetnek: 1. a vásár- és piactartás joga, 2. a földesúri adózás előnyösebb rendszere, 3. a belső irányításban lévő viszonylagos autonómia. A mezővárosok nagy jelentőségre tesznek szert a XIV-XV. században. Átalakítják a társadalmi, gazdasági struktúrát, települési- és népességelosztást, igazgatási rendszereit. Bár eredetük Magyarországon a XIII. századra nyúlik vissza, jelentőségüket a paraszti árutermelés kibontakozása, a piaci viszonyok kifejlődése /a jobbágyság szabad költözködésének törvénybe iktatása/ teremtette meg. A Hegyaljának nevezett területen legkorábban /XIII. század/ a jobbágy falvaktól megkülönböztető kiváltságok Sárospatak és Sátoraljaújhely esetében tűnnek fel. Privilégiumaik mértéke még nagyjából azonos a szabad városkéval. A XV. században oppidum: Szántó, Tállya, Tokaj, Tarcál, Keresztúr, Liszka. Ugyanezen elnevezéssel illetik a következő évszázadban: Mád, Zombor, Tolcsva, Bénye településeket is. A bortermelés széleskörű elterjedését az ország észak-nyugati, északkeleti vidékein elősegítette: 1. 1521 után a szerémi borvidék elvesztése; 2. a bornak - hosszú korszakon át - kedvezményesen alakuló ára. Miután a török hódítás kialakulásával a legfontosabb, minőségi bortermelő terület kiesett /Szerémség/ a termelés súlypontja földrajzi lehetőségekből és politikai okokból követően is északabbra tolódott. 1550-60 között a szőlő és bortermelésben alapvető változás következett be: megindult az asszuszemek külön szedése, az asszabor készítése. Sehol Magyarországon nem mutatható ki a szőlőtermelésnek olyan döntő súlya a mezőgazdaságban, más ágazatokkal szemben, mint Tokaj-Hegyalján. A bortermelő mezővárosok külső- és belső piacra egyaránt termeltek. Ez a tevékenység a paraszti árutermelés egyik, a vidéken jellemző speciális ága lett. E termelési ág fontossága miatt került I. Ferdinánd parancsára Zemplén vármegye /jelentős része Hegyalja/ címerébe a szőlőfürt: "angyalok által tartott korona fölé egy szőlőfürtöt rajzoltatott be." A szőlőtermelő mezővárosok határhasználatát és termelési rendjét a statutumok szabályozzák. A szőlőhegy = Pro-montorium, elkülönül a határ többi részétől. A szőlő jogállása független a birtokos társadalmi helyzetétől. A statutumokban meghatározott kötelezettségek és szabadságok a szőlőbirtokra és nem a birtokosra vonatkoznak. Így megkülönböztethetünk /XVI-XVII. századtól/:

1. jobbágyi eredetű dézsmás szőlőket,
2. földesúri /feudális/ eredetű "szabad" szőlőket,
3. a legnagyobb főurak úgynevezett majorsági szőlőit.

A második kategóriába tartozó szőlőket - a bor jó értékesítési lehetősége miatt - "más" birtokosok /nemesek, polgárok/ úgynevezett extraneusok = idegenek vásárolják meg. Ezek a Hegyalját övező legközelebbi tájegységekről, illetve távolabbi helységekből valók voltak, meglehetősen széles réteg. Községeinkből 1-1 személyt ismerünk ebből a rétegből. Zomboron volt szőlője a bekecsi Bernát Ambrusnak 1571-ben, a legyebényei Deseő Péternek Mádon, Nevét az 1576-os, 78-as és 79-es extraneus jegyzékben találjuk, Hegyalján a mezővárosok jelentős népességtömörülést képviseltek. A XVI-XVII. század fordulóján Zemplén vármegye 22 mezővárosában /= az összes helység 5,3 %-a/ élt a

jobbágy és kismemesi lakosok 23 %-a. És ezen belül a hegyaljai mezővárosokban másfélszer annyi ember lakott, mint az összes többi nem szőlőtermelő mezővárosokban. A XVII. századra 12 mezőváros + több falu alkotta Hegyalja területe 1/6- a volt Kecskemét városhoz tartozó területeknek, de rajta Debrecen lakosságát jóval meghaladó /1620 körül 14-15000 fő/ népesség élt. A hegyaljai mezővárosok gazdasági fejlődése azonban a XVII. században nem volt töretlen. Míg körülbelül:1648-ig stagnál a mezővárosi lakosok létszáma, nem csökken jelentősen /mezővárosenként körülbelül: 1000 fő/, addig az 1689-es összeírás adatai szerint ez körülbelül: 6000-re csökken! Ez a háztartások számának csökkentésében mérhető fel. Tarcalon 10-szeres, Kereszturban 5-szörös, Tolcsván 2-szeres a csökkenés.

A szerencsi uradalom 1691-es összeírás szerint :

az összes háztartások száma	: 785
- lakott	: 301
- deserta	: 484 /61, 65 %-os a pusztulás/

A lakosok számának csökkenése nem közvetlenül 1648 után kezdődött, hanem a kialakuló kuruc-labanc küzdelmek, illetve a törökök elleni felszabadító háború pusztításával magyarázható. A XVIII. századra a második jobbágyság rendszerének kiteljesedésével a hegyaljai mezővárosok erősen hanyatlásnak indultak. A mezővárosokban is alkalmazni kezdték a robotrendszert. Mária Terézia úrbérrendezése pedig már eltüntetni igyekezett a falu és a mezőváros közti különbségeket. Az urbárium előtti investigatiók /a 9 kérdésre adott paraszti válaszok/ - vélte Kovacsics József - már felhívták a figyelmet azokra a földesúri támadásokra, amelyek a mezővárosok ellen irányultak.

Még jóval az urbárium kiadása előtt történtek kedvezőtlen változások a helyi, környékbeli lakosság terheiben: 1744-ben Grassalkovich Antal által jóváhagyott szerencsi urbárium már 3 szőlő minden munkájának elvégzésére kötelezte a korábban taxás hajdúként élő lakosságot. Lehetővé tette ugyan a munka megváltását 100.-Ft "váltságdíjért". De a 3 szőlő szüretelésére felhasznált robotot nem lehetett többé megváltani. 16. A Rákóczi-szabadságharc sodrában. A Sajó-Hernád mentén letelepült hajdúság végig küzdött a XVII. század Habsburg ellenes függetlenségi és hosszú törökellenes harcait. Végig küzdött a Királyi Magyarország északkeleti része, valamint a Rákóczi birtokok védelme érdekében. Az 1689-es Rákóczi birtokok összeírásai a "taxati haidones"-ként említik őket. Például: Szerencsről 80, Megyaszórol 44 katonáskodó hajdút említve föl. Hogyan élte meg Dél-Zemplén e része a Rákóczi szabadságharcot? 1703. június 16. II. Rákóczi Ferenc magyar földre lépésekor kibomlottak a "Cum Deo pro Patria et Libertate" feliratú zászlók. A bihari hajdúk Bóné András vezetésével a szabadságharc oldalára álltak, a hajdúvárosok lakói – bár féltették nehezen megszerzett kiváltságaikat - szintén. "A harangodi síkságon elterülő hajdúvárosok /sic! a Fejedelem/ lakosai fegyvert fogtak és jó hadtestet alkottak." Rákóczi hozzájuk intézett felhívása - csatlakozásra – nem maradt eredménytelen. Ónod, Szederkény, Gesztely, Bócs, Hernádnémeti, Megyaszó, Kesznyéten, Szerencs, Luc, Balsa lakói kiváltságai további biztosításának ígéréteben bízva felsorakoztak a szabadságharc ügye mellett.

A breznani pátensben /1703. május 6./ Rákóczi fegyverbe szólította mind nemes, mind a nem nemes magyarokat az idegen uralom ellen, egyúttal szabadságot ígért a fegyvert fogó jobbágyoknak. Ez az ígélet tömegével sodorta a felkelés táborába a jobbágyokat, de kiváltotta a nemesek értetlenségét, tartózkodását. Így 1703 nyarán az a veszély állt fenn, hogy Rákóczi vezetése ellenére parasztfelkelés lesz Magyarországon /ami azzal a reális veszéllyel járhatott, hogy kiváltja a magyar nemesek és a Habsburg uralkodó összefogását/.

A naményi pátens már /1703. július 18-án/ a vonakodó vármegyei nemességet szólította fegyverbe. Az északkelet-magyarországi nemesség azonban kivárt. Csak amikor a kuruc csapatok átkeltek a Tiszán - a hajdúvárosok csatlakozása megtörtént, Ocskay László a Felvidék /bányavárosok/, Borbély Balázs a Duna-Tisza köze /Szolnok/ felé indult, Kálló várát elfoglalták és Szatmárt körülzárták Rákóczi csapatai - tehát a sikeres kuruc hadműveletek hatására kezdte meg a csatlakozást. Ez szükségessé tette a jobbágykérdés országos érvényű szabályozását. A 3. kiadott pátens /vetési 1703. augusztus 28./ mentesítette a kuruc táborban katonáskodó jobbágyokat és otthon hagyott feleségüket, kiskorú gyermekeiket a földesúri szolgálat és a közterhek alól; az otthon maradt, nem katonáskodó jobbágyokat viszont kötelezte, a földesuraknak eddig teljesített szolgálatra, csupán a szokott mértéken felüli terhelésüket tiltotta meg. A katonáskodó családtag, az otthon maradt gazdát nem mentesítette a terhek alól. 1703. szeptember végétől Bercsényi csapatai már Tokajt ostromolták. Októberben jelent meg itt Károlyi Sándor a szabadságharc későbbi hadvezére, s tett hűségesküt Rákóczira. A főurak példáját követve a köznemesek is csatlakoztak: a mozgalom szabadságharcra minősült.

Mivel Tokaj várának ostroma elhúzódott /"csak" 1704. január 9-én kapitulált/, Rákóczi a Tokaj alatti táborból igyekezett, a szabadságharc szervezeti kérdéseit megoldani. Ezt a munkát teljesítette ki 1704. februárjában, Miskolcon. A köznemesi vezetéssel létrehozta az Udvari Tanácsot /consilium sulicum/, rendelettel biztosította a protestánsok szabad vallásgyakorlatát. Kevés arany- és ezüstpénz lévén forgalomba, a vármegyék beleegyezésével belföldi használatra rézpénzt /libertas/ veretett. Végül Európa elé tárta a szabadságharc kirobbanásának okait, megfogalmazta célkitűzéseit, s hangsúlyozta igazságos voltát "Rescudescunt vulnere Hungarial , Megújulnak a dicsőséges Magyarország sebei ..." kezdetű manifesztumában.

1704-ben Sajó-Hernád menti helységek népessége az adózó családok összeírása szerint a következő képet mutatta : Szerencs 205, Hernádnémeti 164, Megyaszó 104, Ónod 164, Kesznyéten 64, Szederkény 45, Ernőd 94, Böcs 98, Balsa 28, Bekecs és Legyesbénye, mint "deserta" elpusztult település van említve.

Ebben az évben már egész Zemplén Rákóczinak hódolt, aki 400 gyalogost kér a vármegyétől és azt, hogy biztosítsa a tokai őrség ellátását. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy a hajdúk a szabadságharc vége felé egyre inkább, személyes hadbavonulás helyett, zsoldosokat állítottak maguk helyett. A Sajó-Hernád mentén nem egészen így állt a helyzet. A szerencsi uradalomhoz tartozó hajdútelepesek 550 adózó családból 1709-ben 237-en katonáskodtak, 52,2 %, ebből Szerencsen 68 adózó családból 63 fő teljesít katonai szolgálatot, 92 %.

A kiváltságait védő hajdúság, a Rákócziak által adományozott privilégiumai védelmében a szabadságharc ügye mellett, a végsőkéig kitartott. II. Rákóczi Ferenc - a hajdúvárosok mintájára 1705-ben a Sajó-Hernád menti hajdú településeket is hajdúkerületbe szervezte báji Patay Sámuel főkapitánysága alatt. A regéci, megyaszoí, szerencsi hajdúk kuruc hadseregbeli szerepléséről a múlt századi "Monumenta Hungariae historica" tesz néhány helyen említést. Bekecs, Legyesbénye, szabadságharc alatti pusztát bizonyítja Csécsy Mihály sárospataki prédikátor verse, mely a településneveket rímbe szedve rögzíti az utat Sárospataktól Szécsényig : "Ut a szécsényi gyűlésre": /1705. szeptember 2-11/ /Az országgyűlés szeptember 12-én kezdődött/

"Patak - Petrahóra, Olaszi Zsadánya,
Viszen ut Liszkárul Bodrogkereszturra,
Tokajnál Mád mellett Zombori pusztára,
Szerencsrül el Bekecs pusztá falujára.
Pusztá Legyesbényén át..."

Joggal vetődhet fel a kérdés - ha a Rákóczi szabadságharc alatt szerencsi hajdúkról beszélünk, Szerencs is benne volt a Patay Sámuel által vezetett új hajdúkerületbe - Szerencs is hajdútelepülés /telepítés/ lett volna? Nos Szerencs hajdútelep voltára - véli Dankó István semmi konkrét adatunk nincs. A Rákóczi szabadságharcban ugyan együtt szolgáltattott hadiadót, állított katonát a környező hajdútelepekkel, ez azonban nem elégséges bizonyíték. Az 1708-as mustrának szerencsi hajdú névsora az egyetlen bizonyíték, komoly adat arra, hogy Szerencset hajdútelepnek vehetjük. A tiszántúli hajdú városokban lakó hajdúság és a Sajó-Hernád menti hajdú telepek lakossága közt lényeges különbség volt. Még a 6 hajdú város lakosai a Bocskai-féle armális alapján nemesek voltak, nemesi jogaikat néhány kivételtől eltekintve kollektívan gyakorolták, addig a dél-zempléni hajdúság csak bizonyos szabadságokat élvezhetett és teljesen függő viszonyban volt az őket birtokaikra telepítő Rákóczi családdal. Néhol a helybéli jobbágysággal azonos elbánásban részesültek. Letelepítésük a társadalmi rétegek jogi különbözőségében váltást nem eredményezett. Jelentőségük elsősorban katonai volt. Betelepítésükkel benépesült a Sajó-Hernád mellék, katonavoltuk pedig biztonságot nyújtott Dél-Zemplénnek. A szécsényi országgyűléses conföderált rendek vezérlő fejedelemmé választották II. Rákóczi Ferencet. 1706. májusában Mád mezővárosban volt a vármegyei közgyűlés, amelynek színe előtt a fejedelemmel conföderált sárosi és zempléni "Karak és Rendek" megerősítették és aláírták esküvel megkötött szövetségüket. Ezen év őszén Rabutin ... váratlan hadmozdulattal a Hernádon keresztül Kassa felé közeledett. Rákóczi általános felkelést rendelt el Zemplén - vármegyében, vezetésével báró Sennyei Pongrác földbirtokost bízta meg, Esze Tamást pedig hajdú ezredével Kassára rendelte. Ugyanakkor a szőlőművelés biztosítása érdekében - a

hadiesemények ellenére Tokajban biztost rendelt, aki szükség esetén fegyveres hatalommal hajtotta a népet az aktuális szőlőmunkák /szüret/ elvégzésére. 1707. május 16-ra Rákóczi Ónodra hívott össze országgyűlést. A rendek lassan gyülekeztek, a tavaszi áradások is akadályozták őket. Így, az eredetileg Ónodra tervezett országgyűlés színhelyét is a valamivel magasabban fekvő körömi mezőre kellett áttenni, ahol május 31-én meg is nyílt a későbbiekben "trónfosztó" országgyűlés. A fejedelem erdélyi fejedelmi beiktatásáról érkezett Szerencsre május 12-én. Itt várta be a rendek egybegyűlését az országgyűlésbe. 1707 után egyre inkább jelentkeztek a kuruc állam gazdasági nehézségei, rézpenz elértéktelenedése, stb, a hosszú háború teljesen kimerítette az ország gazdasági erőit. Ehhez járultak a súlyos katonai vereségek és 1709-től kitörő pestisjárvány. /Az 1710-es esztendőből származó forrásanyagok nem is annyira a katonai összeütközésekről, harcban elesettekről, hanem a pestis okozta hatalmas halálozási adatokról számolnak be. A szabadságharc végső szakaszában /1709-11/, kiindulóterületére északkelet-magyarországra szorult vissza. A Zemplén vármegyébe visszaszoruló kuruc csapatokat sem a császári előrenyomulás, amely meglehetősen lassú volt -, hanem a pestisjárvány fenyegette, tizedelte. Az 1709-es rossz termés következtében éhínség fenyegetett. A szerencsi uradalomhoz tartozó hajdú telepek és Szerencs áldozatkészségére utal, hogy még ebben a súlyos helyzetben is : 478 köből terményt, 956 köből zabot, 19020 font húst // szolgáltatnak be a katonaság részére. A vármegyében lévő népesség túlszűfoltóságát még fokozta a császáriak elől menekülő magyarországiak és erdélyiek áradata. Rákóczi, ez utóbbiak ügyében fordul 1710. szeptember 12-én kelt levelében a vármegyéhez; Panaszkodnak az erdélyi bujdosók, hogy az egész nyári időszakra hátralékba maradt a vármegye eltartási pénzüsszegükkel. Igaz ugyan, hogy az elmúlt esztendő terméketlen volt, de az "idén bő áldást adott az Ur". Tehát amennyiben a pestises idő engedi, adják meg a restanciákat szegényeknek. A fejedelem 1710. október 5-én járt utoljára Szerencsen. Az év végén már Gróf Pálffy János 52.000 labanc /német, magyar/ katonája állt azemben Károlyi Sándor 18.000 kurucával. A végeredmény nem lehetett kétséges...

17. Az urbáriumok: százada a, Újratelepülések, demográfiai változások

A Rákóczi szabadságharc bukása utáni elkeseredett hangulatot tükrözik azok a sorok, melyeket Thaly Kálmán gyűjtött : /132/

"Gonosz ellenségünk jaj, elpusztita,
Sok várost falvakat fölgyujtogata,
Szép épületét, mind összerontotta,
Annak lakósit, mind az kardra hányta."

Természetesen az ország hangulatát nemcsak a szabadságharc bukása miatti keserűség, hanem az újjáépítés iránti, a szabadabb élet iránti vágy is jellemezte. Az évtizedes harcok után hatalmas területek maradtak lakosok nélkül, műveletlenül. A földesúr-jobbágy közti kötelékek átmenetileg föllazultak. Szolgáltatások csökkentésével, elmaradásával csábították a lakatlan, megműveletlen területekre a jobbágyi munkaerőt. Borsod, Abauj, Zemplén vármegyék közül Zemplén szenvedett a legkevesebbet népességben. De az úgynevezett vándormozgalom 1711 után ezt a vármegyét is elérte. Az 1710-es évek végén a jobbágyok, kötöttségeikkel megterhelt telkeiket elhagyva keltek át a Tiszán. Kevesebb kötöttség, szolgáltatás és nagyobb földterület reményében. A Szerencs környéki birtokviszonyok is változóban voltak 1711-et követően. A kuruc főurak, nemesek elkobzott birtokaiból a hűséges labanc urak és a királyi kamara részesedett. A monoki Andrásyok egyedül tarthatták meg birtokaikat. A Rákóczi birtokok eladományozásakor a szerencsi uradalom is sorra került. Pelét gróf Aspremont Ferdinánd Gobert özvegye, II. Rákóczi Ferenc testvére, Rákóczi Julianna kapta. Ennek felét /tehát az egész szerencsi uradalom 1/4-ét/ elzálogosította az Almássy családnak, "és ezen negyed rész nálok neveztetik pars reluenda, ki váltani való negyednek."

Az 1703-1711 közti háborús pusztítások és az 1730-as "döghalálban" meggyérül lakosság helyett gróf Aspremont /Rákóczi Julianna fia/ "... a maga Orosz falujából sok Oroszt tsődite le Szerencsre,..." A XIX. század eleji katolikus plébános "leírása" szerint házhelyet, földet adott a beköltözőknek, templomot, parókiát építtetett. "Az Orosz egyesült gyülekezetnek, atyálkodójává

/Patrónus/ lenni méltóztatott." Az uradalom másik fele - III. Károly /1711-40/ adományozásából gróf Illésházy Miklós kezére került. Tőle gróf Grassalkovich Antal és Szirmai Tamás ezredes vették meg. Ez utóbbi birtokrészét "... az Almási Familiának örökösen" eladta 1772-74-re már a volt szerencsi Rákóczi birtok teljes egészében az Almási család tulajdonává lett. Bekecs község a Rákóczi szabadságharc alatt elpusztult hely. Még az 1713-as földrendés sem sújthatta, nem valószínű, hogy 2 évvel a szabadságharc után újratelepítették. Az 1730-as pestisjárvány /"dögghalál"/ után népesedett be, 1732-ben már -rövid időre - a Szentmiklóssy család zálogbirtoka, de az Andrássyak még ez évben visszaváltják. Ettől kezdve, meg a következő évszázadokban is Andrassy birtok. A bárói és a grófi ág egyaránt birtokos a községben. Legyesbénye XVIII. század eleji története is hasonló szomszédjéhez. Nemcsak a szabadságharc idején lakatlan puszta hely, de még 1730-ban is annak említik. Ez után népesedik be újra, nem a régi középkori Mezőbénye helyén, hanem attól északnyugatra a hegy lábánál. 1720. november 24-én a regéci várhoz tartozó Legyesbénye puszta területét herceg Trautson Donátnak adományozza III. Károly. A család 1750-ben hal ki, addig bírják az időközben betelepült község területének egy részét. Birtokosai a XVIII. század közepén, de később az investigatiók és urbáriumok idején : az Aspemont család a Dessewffyék, Patayak, Püspökyek, Besenyeyek, Békessyek, Máriássyak, stb. Márton András kéziratos könyvébe írt versében így jellemzi a Hegyalját /népeit/ a XVIII. század középső harmadában

"Közelebb közöttünk nézd meg a Hegyalját,
Zemplén - vármegyének kincstartó tárházát,
Ki minden nemzetre csak keni a markát,
S mindenkit befogad, soványolja házát.
De a kapás s deák mindenik városban,
Mégis különbözik egymáshoz szokásban.
Mind szineskedő ruházat, járásban,
Evésben, ivásban, fennyehordozásban."

De nemcsak a mentalitás különbözősége, a szokások tarkasága jellemezte a vidéket. A XVIII. század jellemzője nemcsak a jobbágyok tömeges elvándorlása, a lakosság szám csökkenése, hanem a gyakori aszály és az azt követő éhínségek, betegségek /lásd: 1730-32; 1744; 1789; 1791; 1795-98; sőt a XIX. század elején még : 1811-13; és 1817-es esztendőket. 1744: "Ekkor nagy drágaság és szükség uralkodott. Sem élet, sem bor, sem pénz nem volt. Dögi a marhának viszont uralkodott." 1789: "... a szegénység némely gyökereket... azokat megszáraztja, s az eképpen készült lisztből süt kenyeret, mellyel igyekszik magát az éhenhalástól megmenteni." A 80-as évek elejére esik Legyesbénye község első református egyházközségi bejegyzése is - 1782. március 22-i keltezéssel. Békéssy Pál Ur prédikátora Bodnár Mihály kezdte írni.

b, Az investigatiótól az urbáriumig A XVIII. századot szokás az urbáriumok századának is nevezni. Az úrbér, Takács Péter meghatározása szerint : "Feudális járadék, uri, nemesi földek használata, birtoklása fejében teljesített, fizetett szolgáltatás."

Miután Mária Terézia királynőnek urbáriális tervzetét az 1763-64-es magyar országgyűléssel nem sikerült elfogadtatnia, 1767. január 23-án generális rendelettel szabályozta a magyarországi úrbéri viszonyokat. A rendelet végrehajtásának menete a következő volt :

1. az úgynevezett 9 kérdőpont alapján helyzetfelmérés. Az erre adott paraszti vallomásokat nevezzük investigationak = iratnak /1772/ 2. a viszonyoknak a rendeletekhez való igazítása. 3. az urbáriumok kihirdetése: /1774/

Az investigatió, a következő formulával kezdődött :

"Mi, ezen felül irt...az urbariális conscriptor urak által meg esketett helység lakosai, nem lévén pecsétünk, magunk keze vonásával,

/v/ szokott pecsétünkkel,

/V/ rész szerint magunk saját keze írásával,

/v/ rész szerint keze kereszt vonásával fent irt vallásunkat erősítjük." /A következőkben a kérdések szószerint, a parasztvallomások - Bekecs, Legyesbénye községekre vonatkoztatva - részben szöveghűen, részben tartalmi összefoglalásban következnek./

I. kérdés: Vagyon-é mostanság urbarioma ezen helységnek? Ha vagyon, minémü ez? Mennyi időtül fogva hozatott bé?

Válasz:

1.Bekecs: Van urbariális concontractusa, gróf Andrassy István ural, 1763. esztendőben április 22.

2.Legyesbénye: Urbarioma nincs.

II. kérdés: Ha urbarioma nincsen, az jobbágyi kötelességet teszik-é, contractus azerint mind az jobbágyok, mind az zsellérek? Mennyi ideje már annak, hogy azon bé vett szokás kezdődött? Avagy contractusra lépett ezen helység a földes urasággal? Nem de nem ezen mostani urbarium, avagy contractusnak tétele előtt is voltak mások, és ha voltak? Mi némüek, és mikor kezdődött ezen mostani szokásban levő kötelességeknek praestatioja?

Válasz:

1.Bekecs: Jobbágyi kötelezettségek az említett contractus szerint, de "Vagyon azon kívül privilégiumok is."

2.Legyesbénye: Mivel a helység körülbelül: 20 évvel ezelőtt kezdett épülni, puszta révén, milyen urbarium lehetett nem tudjuk. Gróf Aspremont: Taksásai 1 esztendőre 3.-Ft-ot fizetnek, és "az mely munkára az uraságh parancsolja marháival 3 napot szolgálnak."

Dessewffy István: A jobbágyok minden héten 2 nap kézi munkát, a taksások pedig 12 napot esztendőnként és évi 2 rhénes Ft-ot fizetnek.

Patay ur: Esztendőnként fizetnek 3 rhénes Ft-ot és minden "különös gazda", ameddig a földesúr hegyaljai szőlőiben szüretel egy gyalog munkást ad, /8 nap/esztendő/

Püspöky ur: "szolgáltatoknak bizonyos száma nincsen" Némely éven 16 vagy több napot töltenek marháj okkal az uraság szolgálatában. Ur dolgában hátasokat adnak /ló/, egyebet nem fizetnek.

Vay László: Esztendőnként a marhás ember marhájával, a gyalog szeres két kézi munkával 3 napokat szolgál és 12 máriásokat fizet.

Mazsári János: Marháj okkal 12 nap/esztendő robot, szüretkor két kézi munkával 3 nap.

Besenyei ur: Robot 1 héten 1 nap marhával, kézi munkával 2 nap. Taxás 12 nap/esztendő, marhával.

Békesy Pál: Esztendőnként 3.-Ft és robot marhával 8 nap, + kaszáláskor 4 nap, két kézi munkával.

III. kérdés: Az hol urbarioma vagy contractusok nincsenek, miből álló a jobbágyságnak és zselléreknek adózása és kötelessége, a ki mostanság szokásban vagyon? Mikor és mi másban hozatott bé ezen kötelesség, éa adózás?

Válasz:

1.Bekecs: Bejött a mostanság szokásban levő kötelesség és adózás egyemberként lassan, lassan.

2.Legyesbénye: Megvan rá a felelet a II. pontban.

IV. kérdés: Minémü haszon vételei vannak ezen községnek és határjának? Avagy ellenben minémü károk szoktak közönségesen érni ötöt és határját?

Válasz:

1.Bekecs: Van búza, rozs, kétszeres életet termő földje. Határa, ha trágyázzák, 3 nyomásba van elosztva. Rétjeiről 2-azer lehet kaszálni. Marhalegelő elegendő van tehén, ökör, tinó tartására.

"Iható vize vagyon ben Helységben alkalmas forrás. Van szőlőhegye a helységnek, azon az uraságnak is, amelyekben a lakosok két kezi munkájuk után pénzt kereshetnek. Tüzre való trágyája, kórója vagyon a községnek. Sok jó hegyek vannak a helység szomszédságában.

Malmok, közel lévő helységekben vannak. Kocsmája nincsen. Vásárookra menvén a helység lakosainak sok vámon kell átmenni. Ezekben semmi kedvezménye nincs a helységnek,"

2.Legyesbénye: A mesgye 3 osztásbul áll, mindegyik megtermi a búzát, rosztot. Rétje vagyon elegendő és hasznos fü. Marhatartásra, nevelésre jó a mezeje. Szikes földje révén a marháknak sőt adni nem szoktak, melyeknek itatóvize a határban van elegendő. A szomszédos hegyaljai városokban javaiknak hasznos az eladása. A hegyaljai szőlők művelése jó pénzkereseti lehetőség. A majorok határában is van jó szőlő. A lakosok esztendőnként új szőlőket "épitenek". Se tűzifa, se nád nincs. Akár épület-vagy tűzifát 2-3

mérföldről kell hozni. Szikes földön sem fü, sem élet nem terem, a föld soványodik, ha trágyázzák sem használ. Szarvasmarhájuk gyakran betegeskedik.

V. kérdés: Hány és minémü hold szántó földje és rétje vagyon egy egész helyes gazdának, ás hány pozsonyi mérőt vethet egyik-egyik szántó földjébe? Nem de nem a földjén sarjút is használhat-e?

Válasz:

1, Bekecs: Egész házhelyes gazdának az mondatik, akinek 4 marhája vagyon, akinek 2, fél házhelyesnek. Ezenkívül többi gyalognak vagy zsellérnek mondatik. 1 telkes gazda 50 pozsonyi mérőt vethet 3 nyomásban. Rétjein sarjút lehet kaszálni.

2. Legyesbénye: Sok a földesúr, sok a szántóföld, ezért "egyenlő éppen nincsen" jobbágy és taxás föld 16 van 3 nyomásban. Az előbb jött földesurak jobbágyai nagyobb földet foglaltak, 40-50 kila életet vethetnek. A később jöttek 20-25kila életet. De van olyan föld is, ahova 12 kila élet vethető. Találatnak olyan gazdák is, akik igavonó állatokat tartanak, s ebből van a haszon. Nagyobb része a gazdának 2 vagy 3 szekér szénát termő réttel bir, ahol mó szerint sarjút is kaszálhat, kivált a Harangod mentében.

VI. kérdés: Minémü és hány napi munkát vitt egy-egy gazda addig végben, a hány vonyó marhával? És midőn az robotra mentek, és vissza jöttek, beszámíltatott-e azon járás-ke lásnek ideje is a nap számhoz?

Válasz:

1. Bekecs: A z esztendő 3 szakaszában 16 napot tartozunk szolgálni, 4 nap szántás, 4 nap vetés, 4 nap forgatás /de néha egy-egy hét/

A szalmát Monokra kell felhordani.

A szadaiak dézsmáját is.

Bodrogkeresztúrból bort Monokra /2 nap/

Ugyanoda szőlőkarókért voltunk /4 nap/

"Marhás emberek robotjának fejéül" az uraság majorjához karókat, vesszőket vittünk /3 nap/

Ezenkívül erőszakkal pénzért hajtanak kaszálni, gyűjteni,

"de a való napszám majd minden esztendőben elvész."

Andrássy Károly bekecsi "Szarvas" nevü szőlőjét + 1 monoki szőlőt megszedjük. Spárga szedés a 2 uraság részére minden esztendőben 3-4 nap. A határba urasági "feles" marhák járnak, sőt vidéki marhákat felnevelni fogadnak, "mely után a mi marhánk nehezen él."

2. Legyesbénye: lásd II. kérdés

VII. kérdés: Adnak-e az itt való lakosok az földes uraságnak kilencedet? S miennyi időtül fogva? És vagyon a kilencedbéli adózás ezen nemes vármegyében más földes uraságnál is bevett szokásban? Ezen kívül más adózás fejében mit szokott ekkoráig egy-egy jobbágy adni esztendőnként az uraságnak, jelessül pedig ollyatin akár kész pénzbül, akár más egyébbul adatott adózás és ajándék mibül álló volt?

Válasz :

1.Bekecs: Földesúrnak 10-edet fizet mindenféle életből /lencsén borsón kívül/ Méhből, bárányból, eleitől fogva így szokták. A szomszéd helységekben is szokásban vagyon.

Adózás fejében : 1 házas /4 marhás/ 4 rhénes Ft.

2 marhás, 2 rhénes Ft.

gyalog, vagy házában lakó zsellérnek 1 rhénes Ft.

"A királyi dézsma a helységben nem volt szokásban."

2.Legyesbénye: "Itten az lakosok 9-ed helyében 10-et szoktak fizetni a földesúrnak azon felül ami a 2. kérdésre megirt feleletben vagyon."

VIII. kérdés: Hány puszta hely vagyon ezen helységben? Mennyi időtül fogva? Mi okból pusztultak el? És azon helyeket appertinentiájával együtt kik birják?

Válasz :

1. Bekecs: "Ezen hely prédiüm lévén nem régiben csak mostanság, nem régtől fogva telepített, ezért nem tud semmi puszta helyet megnevezni.

2. Legyesbénye: "Puszta helyek ezen helységben nincsenek." IX, kérdés: Ezen helységnek lakosi örökös jobbágyok-é vagy nem?

Válasz :

1. Bekecs: "Ezen helység lakói szabad menetelű jobbágyok."

2. Legyesbénye: "Egy néhány gazdákon kívül az kik jobbágyok, több lakosi ezen helységnek szabad menetelűek."

E paraszti vallomások: érzékletes, valós képet adnak az 54 jobbágy- és zsellércsalád által lakott Bekecs és az 58 család által lakott Legyesbénye életéről. Az urbárium alap gondolata jó : adóalapot jelentő paraszt és paraszti föld megvédése a földesúrtól. Ezzel az intézkedéssel sor került a jobbágyterhek egységes szabályozására. Jelentősége: olyan okmány, ami egységesíti /egységesíteni kívánta/ a magyarországi jobbágyok helyzetét, jogait, kötelességeit. Az urbárium általánosságban, országos viszonylatban lehetővé tette az 1 jobbágytelekkel rendelkező telkesjobbágy számára : 16-38 magyar hold szántó műve lését, 6-22 kaszás rét kaszálását és az úgynevezett belsőség /1/2-3/4 hold/ művelését. Teljesítenie kellett /ennek fejében/: heti 2 nap kézi vagy 1 nap igásrobotot /2 ökörrrel, saját eszközével, saját élelmével, napkeltétől, napnyugtáig/ Terhelte évi 2 nap hosszufuvar, évi 1-Ft census, terménykilenced, szőlőből hegyvám, valamint tojás, baromfi, vaj, stb. megadott mennyiségben. Ezekkel tartozott - a földesúrnak. Hozhatott a földesúri erdőből saját szükségletre épület és tűzifát. Legelőhasználati joggal rendelkezett. Saját termésű borát kitermelhette. : Szt. Mihály naptól /szeptember 21/ karácsonyig /december 24./ vagy Szt. György napig /április 24./ A következőkben possessio Bekecs és possessio Legyesbénye úgynevezett úrbéri tabelláit /144/ olvashatjuk. Ezek tartalmazzák a települések földesurainak, egész-, fél-, és negyedtelkes jobbágyainak /szabadmenetelűek/, örökös jobbágyoknak és zselléreknek neveit, általános és helyi szokások, szerződések által kialakított speciális szolgáltatásait.

10./ Joann. Csizmadia Tóth	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
	jobbágy /telek/	pozsonyi mérő	szántóföld	rét embervágó	robot: 2 marhával	robot: kézi	esztendőbéli árenda	tüzrevaló fa	fonyás	kifőzött vaj	kappany	csirke	tojás
11./ Sen.Georg. Bara	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
12./ Joann. Nyigush	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
13./ Mich. Csordás	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
14./ Francis Martin	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
15./ Andr. Percsi	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
16./ Joann. Fazekas	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
17./ Joann. Szegeci	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
18./ Sen. Joann. Martin	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
19./ Francis. Kövér	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
20./ Steph. Körömi	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
21./ Mich. Kovács	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
22./ Joann. Horváth	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12

3./ Steph. Cszizmadia Tóth	18	robot: kézi
4./ Sen. Georg. Bara	18	1
5./ Georg. Orosz	18	1
6./ Andr. Bodó	18	1
7./ Joann. Molnár	18	1
8./ Joann. Krucsai	18	1
9./ Joann. Kricza	18	1
Összesen	162	9
		jobbágy /telek/
		pozsonyi mérő
		szántóföld
		rét embervágó
		robot: 2 marhá- val
		robot: kézi
		esztendőbéli árenda
		tüzrevaló fa
		fonyás
		kifőzött vaj
		kappany
		csirke
		tojás

<u>Patay Sámuel</u> Úr I. szabad költ. telepe	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
	jobbágy /telek/	pozsonyi mérő	szántóföld	rét embervágó	robot: 2 marhá- val	robot: kézi	esztendőbéli árenda	tüzrevaló fa	fonyás	kifőzött vaj	kappany	csirke	tojás
	1./ Stephanus Tóth	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12
	2./ Andreas Szepessy	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12
	3./ Joann s Bato	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12
	4./ Andreas Tóth	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12
	5./ Sergius Miskolczy	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12
	6./ Petrus Aranyosi	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12
	7./ Andreas Vadas	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12
	8./ Joannes Senyei	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12
	9./ Joannes Tóth	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12
	10./ Joannes Fügedi Tóth	1/2	1	10	3	26	52	1	3	1/2	1	1	6
11./ Michael Senyei	1/2	1	10	3	26	52	1	3	1/2	1	1	6	
12./ Joannes Miklósi	1/2	1	10	3	26	52	1	3	1/2	1	1	6	

<p>Összesen: Vay László Úr 2. szabad költözésü telepesei</p> <p>1./ Stephanus Kovács</p> <p>2./ Stephanus Pap</p>	1/4	1/2	5	1½	13	26	1		1½	1/4	1/2	1/2	1/2	3
	jobbágy /telek/	pozsonyi mérő	szántó föld	rét embervágó	robot: 2 marhá- val	robot: kézi	esztendőbéli árenda	tüzrevaló fa	fonyás	kifőzött vaj	kappany	csirke	tojás	
	13./ Andreas Pap	1/2	1	10	3	26	52	1	3	1/2	1	1	6	
	14./ Joannes Csörgye	1/4	1/2	5	1½	13	26	1	1½	1/4	1/2	1/2	3	
	1./ Joannes Szabó	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12	
	2./ Joannes CSizmus	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12	
	3./ Michael Tóth	1/4	1/2	5	1½	13	26	1	1½	1/4	1/2	1/2	3	
	1./ Stephanus Kovács	1	2	20	6	52	104	1	6	1	2	2	12	
	2./ Stephanus Pap	1/2	1	10	3	26	52	1	3	1/2	1	1	6	

	jobbágy /telek/	pozsonyi mérő	szántóföld	rét embervágó	robot: 2 marhával	robot: kézi	esztendőbéli árenda	tüzevaló fa	fonyás	kifőzött vaj	kappany	csirke	tojás
2./ Martin Szabó						18							
Összesen: Bessenyei 4. örökös jobbágya						36							
1./ Ladislaus Tóth	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
Összesen: szabadmeneteli jobbágysai	1	2	20	6	52	104	1		6	1	2	2	12
1./ Sergius Varsás	1/4	1/2	5	1½	13	26	1		1½	1/4	1/2	1/2	3
2./ Ladislaus Csendes	1/4	1/2	5	1½	13	26	1		1½	1/4	1/2	1/2	3
Összesen: ingulimus dominica- lis szabadmeneteli zsellér	1/2	1	10	3	26	52	2		3	1/2	1	1	6

1./ Sensius Taksas	jobbágy /telek/	pozsonyi mérő	szántóföld	rét embervágó	robot: 2 marhával	robot: kézi	esztendőbéli árenda	tüzrevaló fa	fonyás	kifőzött vaj	kappany	csirke	tojás	2./ Stephannus Lipták	jobbágy /telek/
Összesen: Pauli Békessy 5. szabad menetelű jobbágysai						18								3./ Paulus Jegere	1/2
1./ Michael Vadas	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6	4./ Andreas Sebők	1/2
2./ Andreas Vuzonyi	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6	5./ Joannes Sebők	1/2
3./ Josephus Kakas	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6	Összesen: szabad menetelű jobbágy	2½
4./ Sergius Nagy	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6	1./ Sergius Tóth	1/2
5./ Paulus Csáti	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6	Összesen: ingulimus dominicalis szabad menetelű	1/2
6./ Michael Kiss	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6	1./ Andreas Harkály	
Összesen: Stephani Dessöfy 6. örökös jobbágysai	3	6	60	18	156	312	6		18	3	6	6	36	2./ Thomas Früstök	
1./ Joannes Antal	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6	3./ Joannes Molnár	

	jobbágy /telek/	pozsonyi mérő	szántóföld	rét embervágó	robot: 2 marhá- val	robot: kézi	esztendőbéli árenda	tüzevaló fa	fonyás	kifőzött vaj	kappany	csirke	tojás
4./ Joannes Nagy						18	1						
5./ Andreas Kis						18	1						
6./ Andreas Ficzere						18	1						
7./ Andreas Földi						18	1						
Összesen: Aspremont 7. szabad meneteli jobbágyok						126	7						
1./ Stephanus	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6
2./ Sensius Sánta	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6
3./ Joannes Hornyák	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6
4./ Joannes Benko	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6
5./ Josephus Hornyák	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6
6./ Ladislaus Dema	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6
7./ Stephanus Csere	1/2	1	10	3	26	52	1		3	1/2	1	1	6

Összesen:

3½	jobbágy /telek/
7	pozsonyi mérő
70	szántóföld
21	rét embervágó
182	robot: 2 marhával
354	robot: kézi
7	esztendőbéli árenda
	tüzrevaló fa
21	fonyás
3½	kifőzött vaj
7	kappany
7	csirke
42	tojás

1774-ea urbáriumának: összesítése

jobbágytelek:
pozsonyi mérő
szántó
rét /embervágó/
marhás robot
v. kézi szolg.
9-ed
árenda
tüzifa
fonás
vaj
kappan
csirke
tojás
örökös jobbágy
szabadmenetelű jobbágy
örökös zsellér

Legyesbénye

28 $\frac{3}{4}$
57 $\frac{1}{2}$
1.295 h.
82 $\frac{1}{2}$
1.495
3.056

57

-

192 $\frac{1}{2}$ f.

28 $\frac{3}{4}$ i.

57 $\frac{1}{2}$

57 $\frac{1}{2}$

225

6

41

-

Bekecs

39

78

780 h.

234

2.028

4.218

54

-
234 f.
39 i.
78
78
468
4
41
1

szabad zsellér

1 telkes
½ telkes
¼ telkes

Legyesbénye

10
13
29
5
Bekecs
8
33
12

-

Az összegzés igen értékes adatokat szolgáltatott számunkra. Bekecs külső határa mintegy ¼-vel nagyobb volt, mint Legyesbényéé, mintegy 10 egész telekkel több. Ugyanakkor a szántóterület nagysága egyharmadával nagyobb Legyesbényén, míg a rét aránya több, mint fordított : Bekecs rétterülete $\frac{2}{3}$ -dal haladja meg a szomszéd községét. Ha a jobbágyi viszony milyenségét, állapotát nézzük, az örökös jobbágy 6-4, szabadmenetelű jobbágy 41-41, zsellér 10-9 létszáma, aránya alig különbözik, legfeljebb abban, hogy mindez a létszám Legyesbényén kisebb területen található.

Birtokosok száma szerint viszont erőteljesen eltér egymástól a két település. Míg Bekecs az Andrássy testvérek, egy család uralja, addig Legyesbényén nem kevesebb, mint 8 földesúr osztozik. Teleknagyságban egységesebb, "tehetősebb" a bekecsi közösség : 33 egész 12 féltelkes, töredéktelkes nincs. Addig a szomszédos település elaprózottabb. Legyesbénye gazdái zömét a féltelkesek teszik ki 29, s ennek kevesebb mint fele, 13 fő az egésztelkes jobbágy. S megtalálható 5 negyedtelkes is. Az investigációtól /1772/ az urbáriumig /1774/ nem változott jelentősen sem a lakosság létszáma, sem összetétele,

s főleg nem életkörülményei. Hiszen az urbárium kérdőpontjaiban is felvetődik a Hegyaljához való kötődés kettőssége:

1. évközben pénzkereseti lehetőség
- 2, szüretkor, ingyen munka /robot/ néha meghatározatlan ideig. A szolgáltatások mértékében jelentős különbség nincs.

c, A II. József féle katonai felmérés Mária Terézia halála után /1780/ II. József uralkodásával /1780-90/, új egész országra kiterjedő más és más speciális szempontú, megközelítésű felmérések készülnek : hadi térképészeti és demográfiai./népszámlálás/.

Zemplén vármegye katonai leírása is az 1780-as években keletkezett. A leírásban a fentebb jelzett szempont dominál.

Bekecs : /col.22 Sect.13./

1. Szerencstől ½, Goloptól 3, Monoktól 2, Bényétől ¼ órára van. A legközelebbi vendégfogadó $\frac{3}{4}$ illetve 1 ½ órára van.

2. A faluban található jellegzetes épületek : egy templom, major, vendégfogadó, sörház. A település szőlőhegyek lábánál fekszik.
3. Van egy gyógyforrása, ami alatt mocsaras ér húzódik.
4. -
5. Az egyébként száraz mezőben fekszik egy nagy posvány és mocsár, ami a falutól egészen a mocsaras érig húzódik.
6. Minden út jó, de különösen jó az új postaút Kassára.
7. Szőlőhegyek uralják az egész környéket. Legyesbénye : /Col. 22. Sect.13./
- 1, Szerencs 1 órányira, Monok 1 ¾ óra, Szt.István Paksa 3 ½ óra, Mediaszo 2 óra,
- 2, Egy kastély és 3 vagy 4 nemesi udvarház a faluban.
3. Egy mocsaras ár húzódik alatta, amin hidak és gázlok vannak.
4. Az erdő középmagastörzsű tölgyből és bükkből áll, sűrűn benöve, s az utakon kívül nem lehet vonulni benne.
5. -
6. Ennek a környéknek az útjai használhatók.
7. Azok a magaslatok uralják a környéket, amelyek Megyaszóval szemben vannak, az erdővel benőtt magaslatok pedig a hely-séget uralják. A katonai felmérés szempontjai a következők : 1. A községnek szomszéd községektől való távolsága, órában. 2. Szilárd épületek. 3. Vizek minősége. 4. Erdők. 5. Rétek és mocsarak. 6. Utak minősége. 7. Környező hegyek. /8. Megjegyzések/

Az első magyarországi általános népszámlálás már a lakosságot illetően részletesen tájékoztatott bennünket. Bekecsen birtokos a gr. Andrássy család, míg Legyesbényén a két legnagyobb birtokost sorolja fel az Andrássyakat és a Vayakat. A házak számát Bekecsen kerekén 100-ban, Legyesbényén 112-ben adja meg. A lakosság összlétszáma - az említett sorrend szerint - 612 illetve 673. Tehát két hasonló nagyságú településről beszélhetünk, Legyesbénye ekkor még lakosságszámát tekintve nagyobb. A dél-Zemplénre kiterjedő zsidóösszeírás szerint az 1770-ea évek elején Hegyaljai járásban 255 zsidó családfőt regisztráltak, s ebből Bekecsen 1 és Legyesbényén 1 zsidó családfőt írtak össze/Az 1811-es zsidó lajstromban a fenti településeken már nem fordulnak elő./

14. Mozdulatlan vidék, haladó reformkor

Az "urbáriumok századát" követő XIX. század nem hozott jelentős változást a Hegyalja peremén. A földesúr-jobbágy viszony - az úrbéri rendezés következményeként - szabályozottabb lett, de maradt. S nem keltett különösebb lelkesedést II. József rendelete sem, a "jobbágy" név eltörléséről. "Változatlan maradt a mezőgazdasági technika és az életmód is. Lírai szépségű sorokban idézi fel és jellemzi Takács Péter ezt az időszakot művében: "Bő termésű, jobb időjárású években dúskáltak a javakban. Szűkebb termés, nagy aszály vagy nagyobb árvíz idején pedig a kisebb birtokú nemesek is éheztek... Az itt honos emberek életében két időpont fontos, az is csak megközelítően: a születés és a halál. Ami közte van, az nem több és nem kevesebb, mint a megváltoztathatatlan állandóság, amit csak az évszakok körforgása színezt, és néha-néha egy-egy betyár, vagy lótolvaj körített alakja izgalmassít."

A századforduló idejéről két - nagyértékű - leírással is rendelkezünk a hegyaljai településekről, szerzői: Szirmay Antal és Molnár András. Ez utóbbi szerző alig ismert. 1799-ben készült munkája kéziratában maradt, nem került kinyomtatásra. Címe: Tekintetes, nemes, nemzeti Zemplén vármegye leírása. Ebből idézünk: Bekecs, : "Falu. Magyarok lakják és tótok. Méltóságos gróf Andrássy István és Károly önagyságok birták. A nép római, görög catholicus és református. Szerencs városa és Legyesbénye helysége egy-két puskalövésre fekszenek tőle. Határja, kivéve a szőlőshegyeit térsége, földje agyagos, szikes, osztatik három nyomásra. Terem leginkább gabonát, középszerűen árpát, zabot. Erdeje nincsen. Tűzifa helyében kóroval, tallóval ál. Szőlőshegye 2-ik classisu bort terem, de csak annyit, hogy az ő kocsmájukon esztendőt által elkél. Szűkösködik leginkább fa és széna dolgában, úgy, hogy ha földesuraság engedelméből a Takta vizparton túl, bizonyos földvár pusztán /ahol még most is

megvan a földvár/ szénát nem takarítanak, vono marhájok sem volna mivel tartani. Ezen helységben vagyon egy nevezetes fürdő, amely a köszvényesenken hasznosnak lenni mondatik. Itt a lakosok földjüket törekkkel javítják."

Legyesbénye: "Falu. Magyarok és tótok lakják. Földesurai: méltóságos gróf Aspremont, tekintetes Bay Pathay Josef, Balog János, Békéssy Pálné, Ujházy Lajosné, Marizy és Stefaics urak. A nép római, görög catholicus és református. Bekecs, Monok, Megyaszó hozzája közel fekszenek. Határja dombos, térséges is. Földje fekete, nyirkos, szikes, megkívánja a trágyázást, első classisu. Osztatik három nyomásra. Terem leginkább gabonát, áprát, zabot, kölest, kukoricát, kendert. Középszerűen búzát és főzelékeket. Erdeje nincs. Tűzifáját más határokról szerzi vagy a Bodrog vizéből Bodrogkeresztúrnál. Szénája nedves időben bőven terem. Kőbányája és szőlőhegye jó van, 2-ik classisu. Lakosok számos marhát tartanak. Vagyonjaikat Tállyán, Mádon, Tarcalon, vagy Tokajban árulják el." Másik rövidebb, pontosabb leírásunk szerzője gróf Szirmay Antal :

"Bekecs, határa I. osztályú, van 1788 hold szántóföldje, talaja termékeny, szőlőshegyei II. osztályú bort teremnek. A szerencsi anyaegyházhoz hasonlóan római katolikus és lutheránus vallású magyar földművesekkel van benépesítve."

"Legyesbénye: I. osztályú földje "részint dombos, részint lapályos, termékeny talajjal dicsekedhetik." Szántóföldje 2039 hold. Római katolikus és luthernátus hitvallású magyarokkal betelepítve."

A két leírás falvankénti birtokos családjai egyeznek, illetve Szirmaynál, a Legyesbényén birtoklók közül nem szerepel Marizy és Stefaics úr. Említés történik mindkét szerzőnél, hogy a két település még az 1730-as évek elején pusztá volt.

Eltérés a lakosság etnikumának megjelölésében és vallásokban van. Szirmay nem említi görögkatolikusokat, csak rómaiakat és lutheránusokat. A lakosokat magyarnak nevezi.

Molnár András római és görögkatolikusokról beszél és reformátusokról, valamint magyar és "tót" /szlovák, ruszin/ népességről tesz említést. Melyiknek higgyünk? Szirmay leírásában kétségtelenül nagyvonalúbb, felszínesebb. S, mivel Zemplén megye déli területéről van szó veszi csak magyarnak a lakosságot. Tévedése a lutheránus vallás említésekor is megfogható, hiszen a református központ Szerencs közvetlen közelében a reformáció másik fő áramlatának - ilyen kis településeken - aligha juthatott hely.

Hogy mennyire nem volt egyértelműen csak magyar a lakosság Szerencsen és környékén, arra Kassai József is utal Gróf Aspremont az 1730-as "döghalálban" meggyérült lakosai pótlására "...a maga Orosz falujából sok Oroszt tsödite le Szerentsre,..."

A betelepítettek tehát görögkatolikus vallású, kárpát-aljai ruszinok voltak - Róluk még a XIX. század 40-es éveiben Fényes Elek is megemlékezik. Aspremont gróf gondoskodásáról - nehezményezve ezt a módját - a szerencsi katolikus plébános Kassai így emlékezik: "Az oroszul nemtudó gyermekek a Szerentsi és deketsi katolika Magyar iskolába járattanak, a minap épült Orosz iskolába hajkoráztatja..." /ti. Aspremont gróf/

Mindhárom forrásunk említést tesz a gyógyhatású bekecsi vízről, sőt fürdőről. Molnár András a köszvényesekre gyakorolt jótékony hatását emeli ki a fürdőnek. Kassai a szerencsi melegvízzel hozza kapcsolatba, azzal, hogy Szerencsen azért érdemes fürdőt építeni a melegvízre, mert "...meleg víz vagyon Beketsen is, ... ott jól elkészült fűdőház is vagyon." Itt Szirmay adja a legrészletesebb leírást, említve a kénes vizek fakadását "...melyek most a vi-

déknek hasznos gyógyfürdőt adnak, kellő kemencékkel felszerelve és diszes gyümölcsfa sorokkal ékesített sétákkal ékitve." A XVIII-XVX. század fordulóján, sőt Kassai József műve-

nek keletkezési idejét ismerve a XIX. század első felében, Bekecs, e kis, egyébként jelentéktelen település – ismert gyógyhatású fürdőhely lehetett Zemplénben. A napóleoni háborúk távoli szele a Zemplén megyeieket is megérintette 1809-ben a nemesi insurrectio formájában. Gróf Esterházy József főispán a március 13-i vármegyei közgyűlésen határozatokat fogadtatott el a jelenlévőkkel, s erről alispánjai /Lónyai Gábor, Pálóczi Horváth László/ révén értesítette a Nagykállóban tartózkodó József nádort. Avármegye gyűlésének határozatai a következőkről intézkedtek:

1. a nemesség összeírásáról /19-50 év között/
2. a nemesi mustráról /= hadrafoghatóság, katonai vizitáció/
3. a ló kivitel megakadályozásáról

4. a felkelés céljára felajánlott pénzüsszeg egyéenkénti kivetésének előkészítése.
Elkészült az 1809-es zempléni nemesi összeírás is. Ez tartalmazta a vármegyei nemesség teljes névanyagát. Vagyoni helyzetük, évi jövedelmük szerint 5 csoportba sorolták őket.

1. 3000 Ft-nál több évi jövedelemmel rendelkező birtokos nemes személyek /Andrássy, Barkóczi, Csányi, Lónyai családok, = 34 személy/

2. 3000-2000 Ft közötti jövedelműek /Pl: Bernáth, Klobusiczky, Puky család/

3. 2000-1000 Ft közötti jövedelműek /középbirtokosok/

például: Legyesbénye: Balogh János - közvitéztként vesz

részt az 1130 fő lovasból álló regimentben.

1809. június 14. történt a szégyenletes győri vereség, melynek híre június 21-án érkezett Sátoraljaújhelyre. Kandó Gábor ezredes levelet küldött Komáromból és ártesített a veszteségről /5 halott, 7 sebesült/. A hír végülis messziről érkezett, keveseket érintett a vármegyében.

A közvélemény inkább, nagy véres verekedésként érzekelte, s nem országos veszedelemnek. /Az 1828-as nemesi összeírásban már a legyesbényei birtokos Balogh névvel nem találkozunk./ A természeti csapások éhínség, járvány, e században sem hiányoztak. 1825-ben, 1846-ban is a nagy aszályt követő gyenge termés nagyarányú éhínséget idézett elő, 1831-ben a kolera pusztított. De mértékében ezeket is felülmúlja az 1817. évi éhínség. Ismeretlen egykorú író följegyzése az 1817-es esztendő Megpróbáltatásairól "Hegyalján 4 év óta nem volt jó bor, termés, ára sincsen. A szőlők pusztulnak, a lapályokban fekvő szőlőinket vágjuk kifelé derekasan, s helyébe az áldott krompélyt! -A tetőn fekvőket elhagyjuk, cserének és erdőnek.

A hegyek derekán valókat jó reménység jegyében meghagyjuk... Sok szegén van a ki csak másnál lát kenyeret, maga az egész télen sem ett meg a magából csak kettőt is... Félő, hogy /krompély/ vetni valónak sem lesz elég. Lett volna pedig bizonyosan T. Zemplén vármegye előre néző rendeése szerint a hol még csak a pálinkafőzés is megtiltatott a krompélyból.

De mi haszna? A szomszéd vármegyékben nem tiltatott. ... A zsidók egy-két garast fizetvén úgy kitakarították azt tőlünk, hogy az országutak egész télen krompályos szekerekkel

voltak megrakva, valamíg csak eladó találtatott." Szívbemarkoló, szánandó sors. Nincs szőlőtermés, nincs élet. Az 1831-es esztendő ismét súlyos csapást hozott. A Galicián keresztül behurcolt kolerajárvány tömegeket pusztított nem téve különbséget nemes és nemtelen között. A sűrűbb közösségben élő jobbágyok között a falvakban mégis nagyobb arányú volt a halálozás, mint a nemesi kúriákban. Védekezni lehetett. A kutak vizébe szórt fertőtlenítőszer mérgező anyagnak tekintették az egyszerű emberek, a

dühük a nemesek ellen fordult. Zemplén és néhány szomszédos északkelet-magyarországi vármegye lángba borult. Kitért a felkelés, Dózsa emléke kísértette a nemességet. Zemplénbe körülbelül: Sátoraljaújhely vonaláig terjedt a felkelés, a déli területeken "csak" a kolera dühöngött. Rákosi Sámuel legyesbényei református prédikátor egyházi anyakönyvi bejegyzésében így vall erről a szörnyű időszakról: "A községben július 28-án 1831-ben délután 7, másnap 9, harmadnap 13, negyedik nap 18 emberekkel áldozott kegyetlenségének /ti. a kolera - a szerk. EJ./, úgy hogy 12 nap lefolyta alatt 120 embereket döntött a sirba. Amely időben négy-öt szekerek is, ugyanannyi koporsókkal megrakot-

va vivén ki azokat a temetőbe...Ezen időtájban a levegő éjjel-nappal ködös és sűrű és igen bűdös volt. A gyilkoló veszélyt mérégnek munkálódása különböző kimenetelű volt. Egyet kemény hányás végzett ki, másikat is leginkább gyomor és torokbéli görcs. Másat ismét elmebeli megháborodás...Mégis sokakat a hideg vízben való fürösztés és annak mértéktelen ivása tartott meg. Leginkább dühösködött a munkás és mértéktelen embereken...A temetkezés sok helyütt harangozó nélkül az arra kirendelt cigányok által ment végbe, de itt keresztényi módon, ének és harangszóval az akkori iskola-rektor Szegedi István által, aki nemcsak bátran temetett, hanem többnyire a torokba is megjelent szerencsés megmaradással." Bizonytalan helyzetben volt - ezen előzmények ismeretében - ekkor a reformtörekvéseit hangoztató magyar nemesség, benne zempléni is.

Az 1825-27-es országgyűlésen a zempléni követelések még csak mérsékeltek. Nem lépik túl a sérelmi politikát, s reformelképzeléseik megférnek a nemesi kiváltságokkal. Szorgalmazzák

Magyarország és Erdély, Magyarország és az örökös tartományok közti szabad kereskedelmi kapcsolatokat, a magyar nyelvű törvénykezést, a magyar nyelv bevezetését a közigazgatásban, igazságszolgáltatásban. Ugyanakkor a vármegyéknek saját gazdasági érdekeikkel összefüggő speciális követeléseik is voltak például: Zemplén : a borkivitel előmozdítása, Borsod : bányászat fejlesztése stb. Ha nem is fordulat, de módosulás már az 1832-32-os országgyűlési követelésítésben tükröződött. A vármegyei követelésítések már a nemesi kétarcúságot mutatták. A nemesi érdekek védelmében követelte, hogy a nemeseket az általuk használt jobbágytelek után fizetett adó alól mentse fel. A császári katonaságot ne vonják ki a vármegyéből, /kolerafélelem/ Ezekkel párhuzamosan a belső átalakulás felé mutató törekvéseket támogatták: 1. Nemzeti Színház, Ludovika Akadémia, közlekedési útvonalak javítása /csatornázás/stb.

Óvatosan lépett fel a megye ezentúl a nemesi kiváltságok ellen. /Az Andrásyak, Lónyaiak - ekkor - nem tartoztak a radikális reformpolitikuskok közé./ Javasolta, hogy zálog címén a nemesi jószágot 3 évre el lehessen árverezni, nemesek is fizessenek a Lánchídon, támogatta bárány - és aprómarha tized eltörlését, valamint az önkéntes örökváltság gondolatát. Még a "nagypolitika" ezeken a módosulásokon ment keresztül és a reformtörekvések az országgyűléseken felerősödtek, "vidéken" a mozdulatlanág volt továbbra is meghatározó. A falusi önkormányzat lehetőségei, funkciója változatlan maradt. A bírójelölés a "candidativ" uradalmi jog volt /Bekecsen az .Andrásyaké, Legyesbényén választani kellett a jelölt személyét illetően, a sok birtokos miatt/, a választás, az "electio" a jobbágyok joga.

Az önkormányzati tevékenység három irányú:

1. a belső rend fenntartása, napi viszályok elsimítása,
2. a falu közösjövedelmének fenntartása, növelése /korcsma - malombérlet/
3. a faluközösség vagy tagjainak birtokában lévő ingatlanok elosztása. Például: papi-kántorföldek, legelőbérletek, stb.

A szűkös legelő volta miatt jegyzi meg ezzel a ténnyel kapcsolatban Kassay József : "-Azért a Szerentsi közember kénytelen más közeli határookban szénát takarni, külföldben takarmány nélkül, vagy amint a Legyes Bényei Pillánkban mondják "szülés nélkül" maradt.

A falu önkormányzatában legfontosabb tényező a bíró. Fő tevékenysége a bírászkodás. -A kiszabott büntetés rendszerint pénzbírság. Például: kártételek, kisebb - mezei - tolvajlás, templomkerülés, részegeskedés, káromkodás, nyelveskedés esetében. A tisztességre történő megbízatás általában egy évre szól. Ennyi időre választották az esküdteket =/hitesek/ is. A vezetőség választásra legtöbb helyen Mindenszentekkor került sor. Az írnivalók vagy a falu papja, vagy az oskolamester feladatát képezték. Az előző századokhoz viszonyítva a falusi önkormányzat lehetőségeinek visszaszorulása a jellemző, a falusi bíró leginkább az uraság /kijelölt/ emberévé válik. A közlekedés fejlesztése a XIX. századi polgárosodni vágyó Magyarország fő feladatát jelentette. A századelőn – még nincs folyamszabályozás - gőzhajózás, nincs víziút, vasút - a szárazföldi úthálózat karbantartása, újak építése képezte a megoldandó fontos feladatot. Az államnak nem volt pénze rá a vármegye nem szánt rá pénzt, a terhet a jobbágyokra hárítja.

Az 1820-as évek elején komolyan bosszankodva jegyzi meg az előbb idézett Kassay József: "Azért szégyen, hogy az országban sár idején nintsen gazabb út, mint a Szerentsi Vám túl fogva Bekets farkáiglan." Alig 15 esztendőnek kellett eltelnie, hogy Kassai tisztelendő úr másként láthassa az útviszonyokat. 1. Szabó Gábor, a szerencsi-kerület szolgabírájának 1836. évi jelentése az utak javításának munkálatairól.

"A Beketstől Szerentsig planirozva levő utat, a beketsi, szerentsi, legyesbényei s szükség esetén a megyaszai bányákból beszállítandó darabos kövekkel megrakni, s a keresztúri bányából hordandó kavicsal meg hordani..." - kötelezte a szerencsi, bekecsi, legyesbényei jobbágyokat. Ugyanezt a munkát a szerencsi vártól a zombori csárdáig Köröm, Berzék, Bóts Gesztely, Megyaszó jobbágyainak rendeli elvégezni. Az 1840. december 2-i szolgabírói jelentés, pedig már minőségi munkáról /szándékról/ számol be: Az út "a zombori tsárdától folyvást Szersntsen ás Beketsen végig a harangodi